TEXTILNÝ A ODEVNÝ PRIEMYSEL

Problémy a riešenia

TEXTILNÝ A ODEVNÝ PRIEMYSEL

Problémy a riešenia

ISBN 978-80-973650-1-1

OBSAH

1. ÚVOD 6

2. DOSAH TEXTILNÉHO A ODEVNÉHO PRIEMYSLU NA ŽIVOTNÉ PROSTREDIE A DÔSTOJNÝ ŽIVOT 8

2.1 Dosah textilného a odevného priemyslu na životné prostredie 9

A. Suroviny 9

B. Materiály 10

C. Spracovanie a odevná výroba 11

D. Preprava a predaj 13

E. Používanie 13

F. Koniec používania 14

2.2 Dosah textilného a odevného priemyslu na životy ľudí a ľudské práva 15

A. Diskriminácia žien, detská a nútená práca 16

B. Pracovné zmluvy 16

C. Pracovná doba 17

D. Bezpečnosť 17

E. Mzdy v textilnom priemysle 17

F. Zdravotné problémy 19

G. Potláčanie zamestnaneckých odborov a protestov 19

H. Netransparentný zásobovací reťazec 20

I. Pracovné podmienky v textilnom a odevnom priemysle na Slovensku 21

2.3 Dosah textilného a odevného priemyslu na život a práva zvierat 23

A. Najčastejšie používané materiály živočíšneho pôvodu pre textilný a odevný priemysel 24

B. Továrenské poľnohospodárstvo 26

C. Preprava zvierat 26

3. VÍZIE A STRATÉGIE PRE LEPŠIE ŽIVOTNÉ PROSTREDIE A DÔSTOJNÝ ŽIVOT 28

3.1 Vízie a stratégie pre lepšie životné prostredie 28

A. Zmena dizajnu 28

B. Materiály budúcnosti 29

C. Zlepšenie spracovateľskej a výrobnej fázy 30
D. Zlepšenie nákupných rozhodnutí spotrebiteľov a používateľskej fázy 30
E. Predĺženie využívania produktov 32
F. Efektívny zber pre opakované použitie, opravu a upcykláciu 35
G. Zlepšenie triedenia a recyklácie 36
3.2 Vízia pre ľudské práva a lepší život ľudí z textilného a odevného priemyslu 38
A. Zmena legislatívy 38
B. Možné zmeny prístupu značiek a ich dodávateľov 39
C. Nástroje pre spotrebiteľov 42
D. Činnosti a kampane neziskových organizácií 43
E. Príklady zodpovedných značiek 44
3.3 Vízia pre lepší život zvierat 45
4. SÚLAD POLITÍK PRE UDRŽATEĽNÝ ROZVOJ A ZODPOVEDNÉ PODNIKANIE 47
4.1 Súlad politík pre udržateľný rozvoj 47
4.2 EÚ a zodpovedné podnikanie 48
5. POLITIKA EURÓPSKEJ ÚNIE V OBLASTI TEXTILNÉHO A ODEVNÉHO PRIEMYSLU 49
5.1 DEFINOVANÉ PROBLÉMY A ODPORÚČANIA NA ZMENU LEGISLATÍVY V OBLASTI NAKLADANIA S TEXTILNÝM ODPADOM 51
6. POLITIKA A ÚDAJE V OBLASTI TEXTILNÉHO ODPADU NA SLOVENSKU 53
6.1 Politika Slovenska pre textilný odpad 53
A. Ciele a opatrenia 54
B. Odporúčania 55
6.2 Údaje o odpade z textilu na Slovensku 56
7. ZÁVER 63
8. REFERENCIE 64
9. ZOZNAM OBRÁZKOV A TABULIEK 74
10. ODPORÚČANÁ LITERATÚRA 76

1. ÚVOD

Hlavná funkcia oblečenia je dlhodobo rovnaká. Zakryť telo pred nepriaznivým počasím, ochrániť ho pred poranením a vyhnúť sa nechceným pohľadom. Postupne sa z neho stal aj nástroj na ukázanie postavenia či pôvodu a neskôr aj povahy, názorov, vkusu a štýlu.

Za posledné desaťročia sa tiež radikálne menil charakter jeho výroby. Pre naplnenie potrieb odievania ľudí z celého sveta sa postupne rozvinul textilný a odevný priemysel. Textilný priemysel zahŕňa výrobu vlákien, textílií a tkanín. Odevný priemysel, označovaný aj ako módny, sa zase zameriava na životný cyklus a prvotnú výrobu oblečenia, ale aj iných textilných produktov vrátane bytového textilu, obuvi či doplnkov (European Commission, 2017).

S rozvojom tohto priemyslu sa zmenil aj prístup spoločnosti k odievaniu. Pár desiatok rokov dozadu ľudia nakupovali oblečenie raz za sezónu. Neskôr prišla zmena v podobe takzvanej *fast fashion* – rýchlej módy. Vznik tohto prúdu má pôvod v USA. V 80. rokoch minulého storočia sa rozhodli veľkí americkí výrobcovia oblečenia reagovať na dovezený lacnejší textil z iných krajín tak, že si začali všímať, aké oblečenie je u zákazníkov obľúbené. Na základe toho vedeli rýchlo vyrobiť ďalšie kusy žiadaných vecí a rozdistribuovať ich. Tento model s obmenami napodobnil zakladateľ španielskej značky Zara. Do jeho obchodov sa zrazu dostávali nové a vždy iné trendy, a to veľmi rýchlo. A zákazníci začali aj viac nakupovať.

Úspech Zary rýchlo odpozorovali aj iné značky. Postupne sa otvorili možnosti presunúť výrobu do krajín globálneho Juhu a znížiť cenu oblečenia na úkor životného prostredia a kvality života pracovníkov. Z tohto dôvodu prišiel o prácu veľký počet ľudí v USA a v Európe vrátane Slovenska (Píhová a Thomas, 2019). Výsledkom je dnešná rýchla móda, pre ktorú je príznačné pomerne lacné, masovo vyrábané a masovo predávané oblečenie priemernej až nízkej kvality, ktoré nasleduje umelo vytvorené módne trendy. Na tomto systéme nadprodukcie a nadspotreby je založený zisk výrobcov oblečenia, obuvi a doplnkov. Rýchla móda funguje na typických princípoch súčasného ekonomického modelu – lineárnej ekonomiky, so zložitými globálnymi dodávateľskými reťazcami a s maximalizáciou zisku pre úzku skupinu akcionárov namiesto širšieho ohľadu pre všetky zúčastnené strany (shared value).

Celý tento kolos so sebou priniesol množstvo negatív a stal sa z neho špinavý a krutý priemysel. Síce dáva mnohým ľuďom živobytie, neporovnateľne viac na ňom však zarábajú majitelia módnych značiek. Lacné oblečenie prináša vykorisťovanie pracovníkov a zlé pracovné podmienky, utrpenie množstva zvierat, hromadenie odpadu na skládkach a vo voľnej prírode, únik škodlivín do prostredia, či produkciu skleníkových plynov spojených s klimatickou zmenou. Je teda načase tento biznis zmeniť a spraviť ho udržateľnejším. Je čas na ambiciózne ciele v súlade s Cieľmi udržateľného rozvoja (Sustainable Development Goals) do roku 2030.

Cieľom tohto dokumentu je:

1. zhrnúť informácie a údaje o dosahu textilného a odevného priemyslu na životné prostredie, životy ľudí a zvierat;
2. zosumarizovať vízie, stratégie, opatrenia a príklady dobrej praxe z celého sveta, hlavne z Európy a Slovenska;
3. ponúknuť prehľad politiky EÚ v oblasti textilu a textilného odpadu;
4. priblížiť aktuálnu politiku Slovenska a strategické dokumenty týkajúce sa odpadu z textilu, doplnené údajmi o vývoji množstva a spôsobu spracovania tohto druhu odpadu za posledné roky.

Publikácia je určená všetkým, ktorí si chcú spraviť ucelený prehľad o súčasných problémoch a potenciálnych riešeniach v oblasti globálneho, ale aj slovenského textilného a odevného priemyslu.

2. DOSAH TEXTILNÉHO A ODEVNÉHO PRIEMYSLU NA ŽIVOTNÉ PROSTREDIE A DÔSTOJNÝ ŽIVOT

Obrázok 1: Kopa nechceného oblečenia.
Zdroj: ©Bicanski – Pixnio.com (2020)

2.1 DOSAH TEXTILNÉHO A ODEVNÉHO PRIEMYSLU NA ŽIVOTNÉ PROSTREDIE

Znečistenie spojené s módou má rôzne formy a vytvára sa **počas všetkých stupňov životného cyklu** produktu – od získavania surovín cez výrobu vlákien, farbenie, tkanie, strihanie a šitie až po samotnú výrobu, používanie a zneškodnenie vecí. Textil a oblečenie sú však zodpovedné aj za problémy s nedostatkom vody, so zabratím a znehodnotením pôdy, či za veľkú spotrebu energie a pohonných látok, a s tým spojené vysoké emisie skleníkových plynov (Mukherjee, 2015). V roku 2015 tento priemysel **vyprodukoval 1715 miliónov ton oxidu uhličitého, do roku 2030 by toto číslo mohlo narásť o 63 %** (Global Fashion Agenda & The Boston Consulting Group, 2017).

Predikcie tiež vravia, že ak sa v súčasnom nastavení nič nezmení, do roku 2050 môže svetový módny priemysel spotrebovať viac ako 26 % z celkovej uhlíkovej zásoby, ktorá by mala garantovať udržanie oteplenia planéty pod 2 °C (Ellen MacArthur Foundation, 2017).

Z celkového množstva používaných textílií **prislúcha oblečeniu viac ako 60-percentný podiel a jeho produkcia sa za posledné dve dekády zdvojnásobila**, za čo právom dostal tento trend pomenovanie *rýchla móda* (Ellen MacArthur Foundation, 2017). Všetky negatíva spojené s týmto systémom spravili z **textilného a odevného priemyslu jeden z najviac znečisťujúcich priemyslov na svete** (Dutch Center for Circular Textiles, 2020).

Táto kapitola sa ďalej zaoberá dosahom textilného a odevného priemyslu na životné prostredie z pohľadu:

- surovín a materiálov,
- spracovania a odevnej výroby,
- prepravy a predaja,
- používania,
- konca používania.

A. Suroviny

V textilnom priemysle prevláda využívanie neobnoviteľných surovín nad obnoviteľnými. V roku 2015 sa ich celkovo spotrebovalo 98 miliónov ton, do roku 2050 by však toto číslo mohlo stúpnuť na 300 miliónov ton. Patrí sem **ropa** pre výrobu syntetických vlákien, ďalej **hnojivá** určené hlavne na pestovanie bavlny a **rôzne chemikálie** potrebné pre výrobu a úpravu vlákien a textílií (Ellen MacArthur Foundation, 2017).

Ďalšou významnou surovinou je voda. Odhaduje sa, že v roku 2015 všetky krajiny sveta spotrebovali pre účely spojené s módnym priemyslom 79 miliárd kubických metrov vody a toto číslo by pri súčasných trendoch mohlo do roku 2030 narásť o 50 %. Voda sa spotrebúva a znehodnocuje pri farbení materiálov či praní textilu, no hlavne pri pestovaní bavlny a iných surovín (Global Fashion Agenda & The Boston Consulting Group, 2017). Už teraz existujú regióny, kde sa pre zavlažovanie bavlny nestíhajú dopĺňať zdroje vody (Mukherjee, 2015) a v budúcnosti sa má tento problém ešte zhoršiť

(World Bank Group, 2016). Ak sa predikcie naplnia a bude sa pokračovať v súčasnom nastavení textilného a odevného priemyslu, **ľudia si neskôr budú musieť vybrať medzi ziskom z módy a dostatkom vody pre základné ľudské potreby**.

Pre konvenčné pestovanie surovín je okrem vody potrebná aj **pôda**. No pre **pestovanie monokultúr** ako bavlna je príznačná **strata biodiverzity** v danej oblasti a tiež **znehodnotenie pôdy a podzemnej vody** pre veľké množstvo využívaných chemikálií (Mukherjee, 2015). Keď sa do úvahy vezme fakt o **rýchlorastúcej ľudskej populácii**, pre ktorú bude v budúcnosti potrebné zabezpečiť viac jedla, módny priemysel bude musieť učiniť podobné rozhodnutie ako pri vode. Buď sa bude pestovať **viac plodín pre zasýtenie ľudí, alebo** sa bude naďalej konvenčným spôsobom pestovať **veľké množstvo plodín náročných na suroviny pre výrobu textilu a odevov** (Global Fashion Agenda & The Boston Consulting Group, 2017).

B. Materiály

Otázka hodnotenia dosahov materiálov na klímu a životné prostredie je komplexná, a preto náročná na zmapovanie. Z Higg MSI databázy vyplýva, že celkový environmentálny dosah hotového materiálu závisí hlavne od druhu suroviny, z akej bol vyrobený, od náročnosti spôsobu spracovania tejto suroviny, prípadne od potreby a spôsobu jeho farbenia (Higg MSI, 2020).

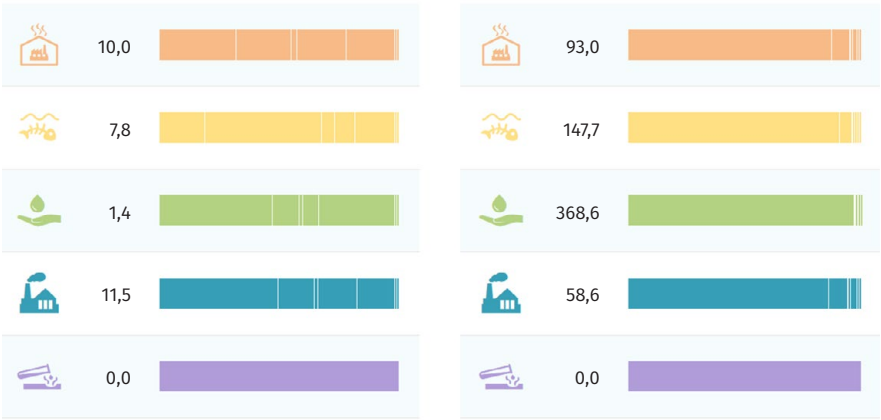
Prírodné materiály môžu mať oveľa väčší negatívny dosah ako syntetické (Global Fashion Agenda & The Boston Consulting Group, 2017). **No aj syntetické materiály prinášajú závažné problémy**, napríklad **uvoľňovanie mikrovlákien** do vody (viď. kapitola 2.4). Pri výbere materiálov je potrebné používať nové **analytické nástroje** ako **Higg MSI** (Materials Sustainability Index), ale **zároveň hodnotiť vhodnosť a výkon materiálov v rámci špecifickej aplikácie a počas celého životného cyklu produktu**. Zvolený materiál môže mať malý dosah vďaka nenáročnému získaniu a spracovaniu, no ak sa z neho vyrobí nový produkt, ktorý sa rýchlo poškodí a nedá sa ani opraviť, celkový negatívny dosah môže byť nakoniec oveľa väčší, ako keby sa na výrobu produktu zvolil iný materiál. Síce možno náročnejší na získanie a prvotné spracovanie, ale trvácnejší, ľahko opraviteľný či dobre recyklovateľný.

Higg MSI je nástroj, ktorý poskytuje údaje len o dosahu výrobnej fázy materiálov. Zaradené sú tu materiály na výrobu oblečenia, bytového textilu, obuvi či doplnkov. Databáza ponúka možnosť porovnávať detailné údaje o tom, ktorý proces spracovania má aký druh a veľkosť vplyvu na životné prostredie a klímu. Higg MSI používa bodovací rámec pre premenu dát na environmentálne skóre pre materiál. Deklarovaná jednotka Higg MSI je jeden kilogram materiálu. Tento nástroj preto umožňuje porovnanie jedného kilogramu určitého materiálu s jedným kilogramom iného materiálu. Napríklad len výmenou konvenčne pestovanej bavlny za organickú sa celkový negatívny dosah môže znížiť takmer o 50 % a za recyklovanú o 60 %. Hodváb, ktorý má živočíšny pôvod, môže mať v porovnaní so syntetickým polyestrom až 15-krát väčší negatívny vplyv (obr. 2) (Higg MSI, 2020).

Celkový dosah vybraných materiálov

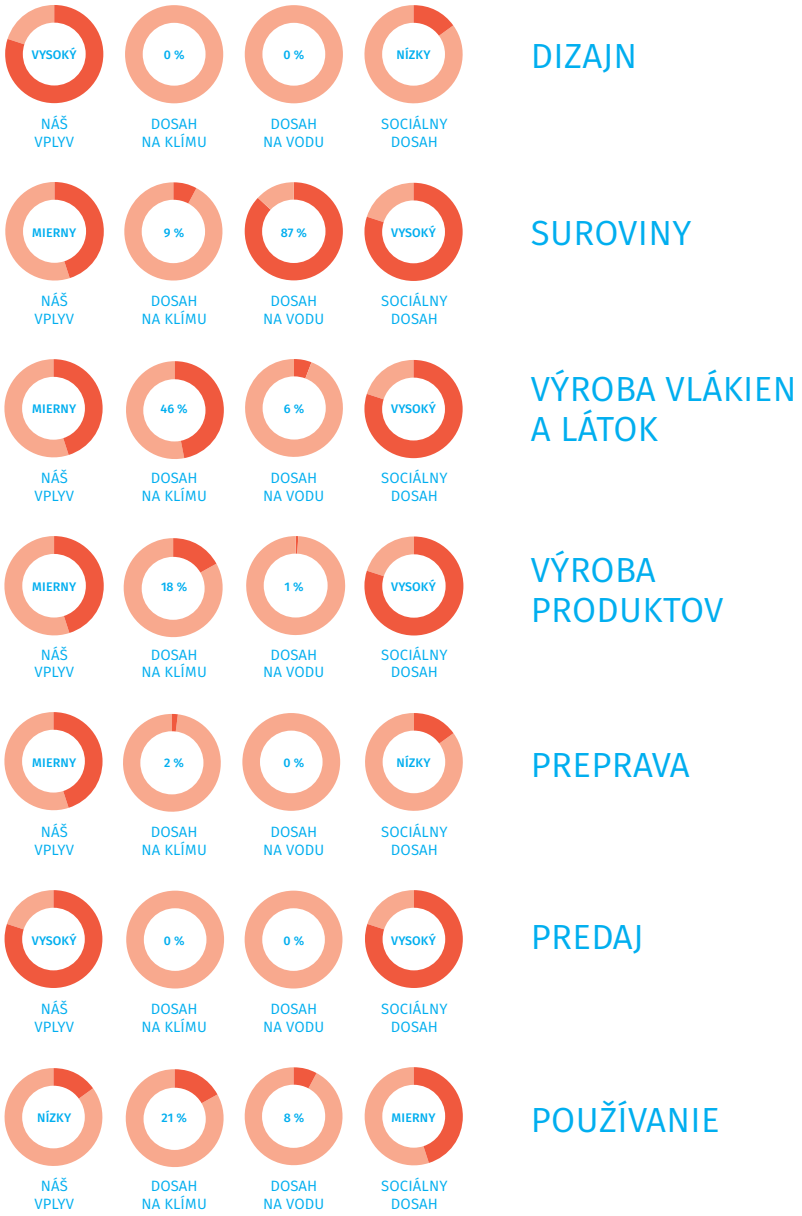
Dosah materiálu na rôzne oblasti: globálne otepľovanie, eutrofizácia, deficit vody, vyčerpávanie abiotických zdrojov ako fosílne palivá, chémia.

Obrázok 2: Porovnanie celkového environmentálneho dosahu látky z polyestru a z hodvábu.
Zdroj: Higg MSI (2020)

C. Spracovanie a odevná výroba

Spracovanie surovín na vlákna, vlákien na tkané a netkané textílie, úprava textílií a samotná výroba produktov sú **surovinovo a energeticky náročné procesy. Keď sa k nim ešte pripočíta získavanie surovín, celkový dosah týchto fáz môže predstavovať 16 – 96 % celkového vplyvu produktu na životné prostredie počas jeho životného cyklu** (Joint Research Center, 2014). **H&M uvádza, že v roku 2018 predstavovala výroba vlákien a textílií 46 % a výroba produktov 18 % celkového vplyvu tejto firmy na klímu. Získanie surovín zase predstavovalo 87 % celkového vplyvu firmy H&M na vodu** (H&M, 2018).

Obrázok 3: Celkový vplyv firmy H&M v rámci ich hodnotového reťazca.
Zdroj: © Preložené z H&M Sustainability Report (2018)

Pri spracovaní surovín a výrobe textílií sa využíva **viac ako 1 900 základných chemikálií, ktoré môžu obsahovať rozličné ťažké kovy**. Okrem výroby môžu tieto látky škodiť aj v neskorších fázach. Ich zostatky sa môžu vyskytnúť v oblečení a spôsobiť koncovému spotrebiteľovi zdravotné problémy (Swedish Chemical Agency, 2013; Sungur a Gülmez, 2015). **Do životného prostredia môžu preniknúť aj priamo z fabrík**, napríklad cez nefiltrovanú odpadovú vodu. Takéto postupy sú bežne preukázané v krajinách globálneho Juhu a okrem prírody majú negatívny vplyv aj na zdravie pracovníkov a ľudí žijúcich v blízkosti tovární (Ellen MacArthur Foundation, 2017; Tvardzík a Boudová, 2015; Swedish Chemical Agency, 2013).

Čo sa týka spracovania a výroby, vzniká pri nich aj nezanedbateľné množstvo tuhého odpadu. Prvým typom je materiálový odpad z výroby, napríklad **ústrižky a odrezky**. Ich podiel môže tvoriť **10 – 25 % z použitých materiálov, niekedy aj viac** (Ellen MacArthur Foundation, 2017 a Reverse Resources, 2017). Druhým sú produkty s výrobnými nedostatkami, ktoré sa nedostanú do obchodov (Koszewska, 2018). Tieto odpady predstavujú veľké plytvanie a v súčasnosti končia hlavne na skládkach a v spaľovniach (Ellen MacArthur Foundation, 2017).

D. Preprava a predaj

V porovnaní s inými krokmi životného cyklu textilu a odevov (viď. obrázok 3) môže **v prípade dobrej optimalizácie** preprava predstavovať **pomerne malý negatívny vplyv na životné prostredie**, a to len niečo okolo 2 % z celkového podielu (H&M, 2018 a Joint Research Center, 2014).

Avšak, do tohto kroku patrí aj **balenie** a prenos produktov z obchodu. To **vytvára odpad** z obalov, tašiek, vešiakov či visačiek. Zabalené a rozdistribuované sú aj veci, ktoré sa nikdy nepredajú. Buď sú vyradené, napríklad pre poškodenie, ešte v distribučnom centre, alebo si ich v obchode nikto nekúpi (Koszewska, 2018). Až **30 % vyrobeného oblečenia sa nemusí predať nikdy** (Ecotextile, 2016). Oblečenie, aj s obalmi, sa následne likviduje, predáva do secondhandov či outletov a niekedy sa daruje charitám.

Najväčším problémom módneho priemyslu je teda **nadprodukcia a nadspotreba**.

E. Používanie

Od roku 2005 **klesol celkový počet použití** oblečenia od jeho prvého zakúpenia približne **o 40 %**. Celosvetový priemer je okolo 125 použití, v EÚ 100, v Číne za posledné roky výrazne klesol na 62 a v USA je to necelých 40 použití (Ellen MacArthur Foundation, 2017).

Procesy spojené s používaním produktov majú väčší negatívny dosah na životné prostredie, ako by sa mohlo zdať. **Pranie, sušenie v sušičke, žehlenie**. Všetky tieto aktivity sú spojené s vysokou spotrebou vody, energie a surovín v podobe pracích prostriedkov. A preto ich **podiel na vplyve na životné prostredie môže predstavovať 4 – 84 % celkového dosahu produktu v rámci všetkých fáz životného cyklu** (Joint Research Center, 2014). H&M uvádza (viď. obrázok 3), že v roku 2018 predstavovalo používanie oblečenia zákazníkmi 21-percentný podiel z celkového vplyvu produktov tejto spoločnosti na klímu a 8-percentný podiel vplyvu na vodu (H&M, 2018).

Ďalším problémom je **uvoľňovanie mikrovlákien zo syntetických textílií (polyester, akryl, nylon a pod.) do vody počas prania. Ročne v oceánoch skončia bilióny týchto častíc. To môže predstavovať aj 500 000 ton plastov. Ekvivalent k tomuto množstvu by predstavovalo 50 miliárd plastových fliaš** (Ellen MacArthur Foundation, 2017). Aj keď sú tieto vlákna okom takmer neviditeľné, po naakumulovaní môžu tvoriť až 35 % všetkých primárnych mikroplastov končiacich v oceánoch (Boucher a Friot, 2017). **Ich prítomnosť má negatívne následky na ekosystémy aj ľudské zdravie a ani čističky odpadových vôd ich zatiaľ nevedia efektívne zachytiť** (Ellen MacArthur Foundation, 2017). Síce sa na trhu objavujú prvé technológie, ktoré dokážu tieto mikrovlákna odfiltrovať už počas prania, no riešenie tohto problému je príliš pomalé a nesystematické.

F. Koniec používania

V roku 2015 boli činnosti spojené s módou zodpovedné za vytvorenie 92 miliónov ton odpadu. Do roku 2030 môže toto číslo stúpnuť o 62 %, na 148 miliónov ton, ak sa súčasné nastavenie nezmení (Global Fashion Agenda & The Boston Consulting Group, 2017). **Rýchlo sa hromadiaci post-spotrebiteľský odpad** je najhmatateľnejším dôkazom negatívneho dosahu textilného a odevného priemyslu. Ale posledná fáza životného cyklu oblečenia má, podľa štúdie od Joint Research Center (2014), **v porovnaní s inými paradoxne len malý celkový dosah na prostredie okolo nás**.

Medzi dôvody rýchlej výmeny oblečenia a následného hromadenia odpadu patrí hlavne **nízka kvalita**, pre ktorú sa oblečenie rýchlo obnosí a poškodí, ďalej **rýchlo sa meniace trendy** a tiež **túžba ľudí po** stále **nových produktoch**. Nechcený textil a oblečenie končia na rôznych miestach:

- časť z nich sa dostáva do secondhandov. Buď priamo od spotrebiteľov, alebo až po roztriedení vecí zo zberných kontajnerov na textil;
- ďalšia časť ide ľuďom v núdzi, alebo je vyvážaná do iných krajín. Tieto produkty sú určené na opätovné použitie;
- percento z nich, ktoré sa nepodarí nikde umiestniť a nikto ho už nechce, končí **na skládkach, v spaľovniach, vo voľnej prírode** (najmä v krajinách globálneho Juhu) či v **recyklačných závodoch**. Tu končí aj oblečenie a textil, ktoré sú po prvom vytriedení označené za nepoužiteľné, respektíve skončia v zmesovom odpade bez triedenia. Predpokladá sa, že iba **13 %** z celkového materiálového vstupu sa opäť zrecykluje, ale výsledkom sú **produkty s nižšou hodnotou a kvalitou** ako pôvodný produkt. Takýto prístup sa oficiálne nazýva ***downcycling.*** **Globálne sa zatiaľ zrecykluje na nové oblečenie menej ako 1 % vstupných materiálov** (Ellen MacArthur Foundation, 2017).
- Bariér k uzavretiu materiálového toku v rámci textilného a odevného priemyslu je stále veľa. A to ako v oblasti správania sa spotrebiteľov a značiek, tak aj v rámci legislatívy, zberných systémov, infraštruktúry či recyklačných technológií.

2.2 DOSAH TEXTILNÉHO A ODEVNÉHO PRIEMYSLU NA ŽIVOTY ĽUDÍ A ĽUDSKÉ PRÁVA

Každý šiesty človek na planéte pracuje v módnom priemysle. Z toho vyplýva, že je to priemysel najnáročnejší na ľudskú prácu spomedzi všetkých existujúcich (Thomas, 2019). Dve tretiny svetového exportu textilu a odevov pochádzajú z krajín globálneho Juhu (Grace Annapoorani, 2017).

Súčasný textilný a odevný priemysel bol mnohonásobne spochybnený okrem iného aj zo **sociálneho hľadiska**. Dôvody sa týkajú zlých pracovných podmienok, hlavne v spomínaných krajinách globálneho Juhu. Viac sa o túto tému začali zaujímať média, spotrebitelia aj samotné značky po zrútení továrne **Rana Plaza v Bangladéši** v roku 2013, kde prišlo o život viac ako 1 100 ľudí a takmer 2 600 bolo zranených (Clean Clothes Campain, 2019a). Fakt, že výroba odevov je momentálne všeobecne sociálne neudržateľná dokazuje množstvo zdrojov.

Táto kapitola sa zameriava na problémy spojené s:

- diskrimináciou žien a detskou prácou,
- pracovnými zmluvami,
- pracovnou dobou,
- bezpečnosťou,
- mzdami v textilnom priemysle,
- zdravotnými problémami pracovníkov,
- potláčaním zamestnaneckých odborov a protestov,
- netransparentným zásobovacím reťazcom,
- pracovnými podmienkami v textilnom a odevnom priemysle na Slovensku.

Obrázok 4: Kolaps Rana Plaza.
Zdroj: ©Sharat Chowdhury CC BY 2.0

A. Diskriminácia žien, detská a nútená práca

Údajne až **80 % pracovníkov v textilnom a odevnom priemysle predstavujú ženy**, ktorých sa môže v niektorých krajinách dotýkať **viacero problémov**. Dôvod, prečo zamestnávatelia na tieto pozície preferujú ženy je, že ich vnímajú ako poslušnú, lacnú pracovnú silu, s nízkymi vyjednávacími schopnosťami a ľahkou nahraditeľnosťou. Pracovníčky vo fabrikách bývajú aj obeťami sexuálneho násilia a vyhrážok. Napriek všetkým prekážkam často zostávajú v tomto sektore pracovať, pretože možnosti na inú prácu sú v niektorých krajinách minimálne, alebo pracovníčky nemajú čas a možnosti na rekvalifikáciu *(The True Cost, 2015; Clean Clothes Campaign, 2019; Mukherjee, 2015)*.

Pre dlhý pracovný čas sa tieto ženy nemôžu starať o svoje deti a nemusí im byť ani priznaná materská dovolenka či iné sociálne benefity. Deti sú preto od nich buď odlúčené a vychovávané niekým iným, alebo sa musia starať samy o seba. Mnohokrát nechodia do školy, niekde ešte aj v súčasnosti pracujú vo fabrikách či v poľnohospodárstve (Mukherjee, 2015; Global Fashion Agenda & The Boston Consulting Group, 2017).

Pri textilnom a odevnom priemysle sa už desaťročia objavujú škandály **s detskou a nútenou prácou**, zlými pracovnými podmienkami a bezpečnosťou pri práci. V roku 2016 sa v Turecku objavil prípad práce detí sýrskych utečencov v subdodávateľských dielňach, ktoré šili oblečenie pre značky Esprit, Next či H&M (Thomas, 2019). V roku 2020 mala zase škandál spoločnosť Nike, tentoraz v Číne, s nútenou prácou moslimskej menšiny Ujgurov, ktorú do fabrík dodávateľov posielali úrady z hromadných prevýchovných zariadení (Washington Post, 2020).

Vážnejšie porušenia ľudských práv, ako nútená práca a detská práca, sa môžu vyskytovať hlavne u subdodávateľov **hlbšie v dodávateľskom reťazci** (Tier 2 – Tier 4). A ide napríklad o krajiny, kde zbierajú bavlnu aj deti. Tu sú rizikovými napríklad Kambodža, Mjanmarsko a Uzbekistan.

B. Pracovné zmluvy

Veľa pracovníkov má **krátkodobé, neisté** alebo **neoficiálne zmluvy**. Ak existuje pracovná zmluva medzi zamestnancom a zamestnávateľom, často je na dobu určitú (väčšinou na 3 mesiace). Ak je zamestnanec potrebný aj po uplynutí 3 mesiacov, opäť dostane zmluvu na 3 mesiace. Takéto konanie je obvykle protizákonné, avšak nie sú za to udeľované žiadne sankcie. Zamestnanci tak nemajú istotu stabilnej práce (Clean Clothes Campaign, 2020f). Mukherjee (2015) zase opisuje typ nevýhodných a neistých dohôd medzi pracovníkmi a agentúrami. Tie ich najímajú nepravidelne, len keď je po nich dopyt od fabrík. Pracovníci, väčšinou krajčírky, tak putujú z miesta na miesto. Takýto systém fabrikám šetrí peniaze a reaguje na neistý a rýchlo sa meniaci globálny trh.

Pracovné agentúry sú rizikovým faktorom najmä **pri sprostredkovaní práce migrantom**. Za sprostredkovanie si často pýtajú poplatky, čo môže spôsobiť situáciu nútenej práce a zadlženia cudzincov. Tieto praktiky sa týkajú aj migrantov pracujúcich v bohatších krajinách.

C. Pracovná doba

Zamestnanci, napríklad v Indii, pravidelne pracujú 10 – 12 hodín a v období vrcholiacej sezóny aj **16 – 18 hodín**. Zároveň je v tomto období typický **7-dňový pracovný týždeň**. Zamestnanci sú nútení pre svoju zlú finančnú situáciu pracovať v nadčasoch bez možnosti odmietnutia (Clean Clothes Campaign, 2020c; Mukherjee, 2015).

Nadčasy sú často **spôsobené poruchami strojov** a zariadení a následnými **prestojmi**, ktoré sa manažéri fabriky snažia neskôr dobehnúť. Ďalším častým dôvodom sú **nerealisticky stanovené termíny dodania**.

D. Bezpečnosť

Ďalším negatívnym dosahom rýchlej módy je **nedodržiavanie bezpečnosti na pracovisku**. Napriek tomu, že existujú rôzne zákonom stanovené bezpečnostné štandardy, ich dodržiavanie nie je dostatočne kontrolované. Kontrolórov býva v chudobnejších krajinách málo a existuje vysoké riziko ich podplácania (Butler, 2019). Svedčí o tom viacero prípadov z Bangladéša či Pakistanu, ktoré mali smutný koniec.

V roku 2012 vypukol požiar v textilnej fabrike **Tazreen Fashions**. Pracovníci ostali uväznení vo vnútri budovy so zamknutými východmi a mrežami na oknách. Jediná cesta von bola cez okná na vyšších poschodiach. Pri tomto nešťastí zomrelo 112 ľudí a mnoho ďalších utrpelo zranenia s trvalými následkami po skoku z okna. Fabrika vyrábala oblečenie pre britského giganta Walmart, španielske El Corte Ingles, nemecký KiK, C&A a Sean John's Enyce a ďalšie spolupracujúce značky (Clean Clothes Campaign, 2020d; The True Cost, 2015).

Dôkazom o zanedbaní bezpečnosti je aj najväčšie nešťastie v módnom priemysle, zrútenie **Rana Plaza** v Dhake, kde zomrelo viac ako 1 100 ľudí. Iba deň pred zrútením boli nájdené výrazné poškodenia budovy, čo prinútilo obchodníkov a banku, ktoré tiež sídlili v tejto budove, zavrieť svoje podniky. Avšak pracovníci fabriky museli do práce nastúpiť aj v deň zrútenia (The True Cost, 2015; Poulton a kol., 2014).

V roku 2012 zase zhorela budova **Ali Enterprises** v Pakistane, ktorá vyrábala oblečenie pre nemeckú značku KiK. Budova nemala funkčné protipožiarne alarmy, ani dvere. Pracovníci uviazli vo vnútri za zamrežovanými oknami a zamknutými únikovými dverami. Von sa mohli dostať iba jedným východom, respektíve nezamrežovanými oknami na 4. poschodí. O život vtedy prišlo viac ako 250 ľudí (Clean Clothes Campaign, 2020e; The True Cost, 2015).

Adidas vo svojej výročnej správe za rok 2017 uvádza, že počas ich auditov u dodávateľov sa najčastejšie zistenia týkali práve **nedostatkov v protipožiarnej ochrane**. Druhým najčastejším zistením bolo nedodržiavanie stanovenej minimálnej mzdy.

E. Mzdy v textilnom priemysle

Viac ako 98 % ľudí pracujúcich v módnom priemysle nezarába ani životné minimum (Thomas, 2019).

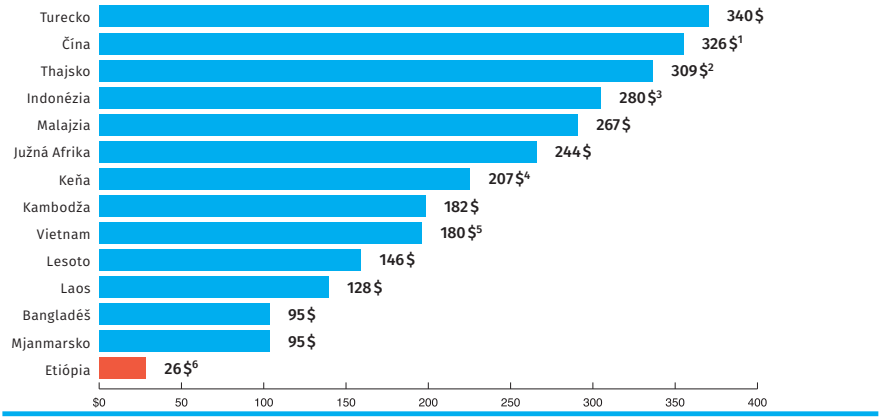
Posledných niekoľko rokov sa vinou zvýšenia nákladov na pracovnú silu **začal odevný priemysel postupne presúvať z Číny do iných, lacnejších krajín.** Čína platí

pracovníkom viac, fabriky poskytujú lepšie podmienky. Veľké percento z nich už dodržuje zákony a normy. Výroba sa pre udržanie vysokého zisku preto presúva do **Bangladéša, Kambodže či Afriky** (Tvardzík a Boudová, 2015).

Oficiálna minimálna mzda v Bangladéši bola v roku 2018 zvýšená na 8 000 taka (95 dolárov) za mesiac. Avšak minimálna mzda, ktorá by miestnym zabezpečila dôstojný život, sa pohybuje okolo 16 000 taka (190 dolárov) (Butler, 2019).

Na trhu sa ale v roku 2016 objavila nová krajina, ktorá chce nalákať výrobcov na lacnú pracovnú silu, a tou je **Etiópia.** Miestna vláda tak chce rozvinúť ekonomiku a neskôr sa stať lídrom vo výrobe v celej Afrike (Barrett a Baumann-Pauly, 2019).

Pre potreby tohto plánu bol vybudovaný najväčší priemyselný park v Afrike nazývaný Hawassa Industrial Park. Technicky spĺňa medzinárodné normy (Ethiopian Investment Commission, 2016). Čo sa ale týka miezd, pracovníci z tohto parku zarábajú veľmi málo – vládou odporúčanú mzdu, ktorá v Etiópii pre pracovníkov v odevnom priemysle predstavuje 26 dolárov za mesiac. Mnohí si z toho nedokážu pokryť ani základné náklady ako dve jedlá denne (Barrett a Baumann-Pauly, 2019). Navyše Etiópia zatiaľ nemá uzákonenú minimálnu mzdu. 26 dolárov je obvyklá základná mzda, ktorá sa niekedy doplní motivačnými odmenami.

[1]Schenzhen; [2]Chonburi a Rayong; [3]Jakarta; [4]Nairobi a Mombasa, [5]Hanoj a Hočiminovo Mesto, [6]Etiópia nemá žiadne zákonné minimum; 26 $ je obvyklá základná mzda, ktorá je niekedy doplnená ďalšími „motivačnými" platbami.
Zdroje: Just-Style and výskum od NYU Stern Center

Obrázok 5: Graf minimálnych miezd v odevnom dodávateľskom reťazci vo vybraných krajinách.
Zdroj: © Barrett a Baumann-Pauly (2019)

F. Zdravotné problémy

Výrobu odevov vo fabrikách sprevádzajú aj rôzne zdravotné problémy zamestnancov vinou zlých podmienok. Napríklad v Indii sú reportované rôzne ochorenia a poranenia. Spadajú tam **problémy s chrbticou, kŕčové žily, astma, potraty, popáleniny alebo vyčerpanie.** Pracovníci mávajú aj výrazne obmedzené prestávky na toaletu, čo im spôsobuje vážne problémy s obličkami. Počas dlhých pracovných časov (aj 16 hodín denne) sa zvyšuje riziko pracovných úrazov (Mukherjee, 2015).

Padmini a Venmathi (2012) skúmali podmienky vo vybraných indických fabrikách. Osvetlenie v niektorých pracovných halách bolo slabé, čo môže spôsobiť **zrakové problémy**. Priemerný hluk sa tiež pohyboval nad odporúčaným limitom, čo môže spôsobiť **stratu sluchu**. Teploty v, ktorých pracovníci pracovali, sa pohybovali medzi 28 °C a 37 °C s priemerom 34,8 °C. Takéto vysoké teploty spôsobujú **dehydratáciu, mdloby a vyčerpanie**. Taktiež zvyšujú riziko pracovných úrazov. Väčšina pracovníkov mala určitý kontakt s rôznymi chemickými substanciami. **Nebezpečné chemikálie**, ktoré sú súčasťou čistenia a farbenia textílií, môžu **dráždiť dýchacie cesty, spôsobiť pľúcne ochorenia, alergie, otravu či rakovinu**. Taktiež bola pozorovaná vysoká prašnosť, a to najmä v sekciách strihania a šitia. Malé čiastočky textílií sa dostávajú do dýchacích ciest a, rovnako ako chemikálie, spôsobujú **dýchacie problémy**. Ďalšie zdravotné problémy boli spôsobené neergonomickými pracovnými stanicami či dlhým státím. Toto môže spôsobiť **ochorenia svalov a kostí ako sú zápal šliach, tenisový lakeť, syndróm karpálneho tunela, poškodenia chrbtice** alebo **kŕčové žily**. 67 % pracovníkov v textilných fabrikách v Tirpure hlásilo, že trpí nejakým alebo viacerými zo spomínaných ergonomických ochorení.

Podobné výskumy sa robili aj v Bangladéši a na Filipínach v roku 2008. Výsledky v mnohom súhlasia s výsledkami z analýzy v Indii (Akhter, 2010; Lu, 2008).

Negatívny dosah na ľudské zdravie, a zároveň aj na životné prostredie, majú i pestovateľské farmy produkujúce suroviny pre odevný priemysel. **Pesticídy** používané na bavlníkových farmách môžu spôsobiť pracovníkom, ktorí nimi dennodenne postrekujú plodiny, **výskyt nádorov a otravu**. Tieto látky sa následne dostávajú do vody a pôdy, a to prináša zdravotné problémy ďalším ľuďom a zvieratám (Mukherjee, 2015; The True Cost, 2015).

G. Potláčanie zamestnaneckých odborov a protestov

Zamestnanci majú veľmi **obmedzené možnosti organizovať sa** a vytvárať tlak na vedenie fabrík. Ich možnosti dožadovať sa zlepšenia pracovných podmienok sú limitované a často potláčané *(Clean Clothes Campaign, 2020h; The True Cost, 2015; Al Jazeera, 2019).*

Obrázok 6: Ľudia na proteste v rámci 1. výročia zrútenia Rana Plaza.
Zdroj: © Solidarity Center (2014) CC BY 2.0

H. Netransparentný zásobovací reťazec

Značky už viac nemajú svoje vlastné fabriky, ale objednávajú si výrobu produktov u rôznych dodávateľov. Tí mnohokrát ďalej tieto objednávky delegujú, čo má za následok, že **značka** (ktorá má v tomto prípade najväčší vplyv) **nemá prehľad o podmienkach**, v ktorých sa ich produkty vyrábajú (Clean Clothing Campaign, 2020g).

Veľa firiem pokročilo **s auditmi a kontrolou svojich dodávateľov,** ale v drvivej väčšine ide iba o **priamych dodávateľov** (Tier 1 Suppliers). Aj najväčšie firmy ako Adidas iba začínajú robiť audity subdodávateľov (Tier 2 Suppliers). Napríklad práve Adidas v roku 2017 urobil audity u 45 Tier 2 subdodávateľov. Hlbšie v dodávateľskom reťazci sú ešte Tier 3 a Tier 4 subdodávatelia. A toto je aj pre najväčšie firmy stále neprebádaná oblasť a veľká neznáma (Adidas, 2018).

Dôležitým faktorom pri zlyhaniach a porušovaní ľudských práv je najmä **komplexnosť dodávateľského reťazca** a fakt, že ani najväčšie firmy nevedia kontrolovať hlbšie vrstvy subdodávateľov vo svojom reťazci. Preto ani rôzne **certifikáty nedokážu zaručiť elimináciu neprávostí**. Tú dokáže zabezpečiť najmä **lokálna a transparentná výroba,** ktorá prebieha pod drobnohľadom ľudí žijúcich danou značkou.

I. Pracovné podmienky v textilnom a odevnom priemysle na Slovensku

Tak ako v iných krajinách Európy, aj **na Slovensku prispelo k radikálnemu poklesu výroby textilu a odevov zrušenie textilných kvót na dovoz oblečenia z krajín globálneho Juhu.** Výsledkom bolo zvýšenie spotreby dovezeného oblečenia v Európe z 33 % v roku 2004 na 87 % v roku 2012 (Šajn, 2019).

Z najznámejších slovenských fabrík funguje už len zopár, napríklad Makyta, Ozeta, Tatrasvit či Tatraľan. V týchto a iných fabrikách mali prácu tisíce ľudí, dnes je v každej maximálne pár stoviek. **Na Slovensku v tomto sektore v súčasnosti pracuje okolo 10 000 ľudí. Od roku 1989 do roku 2017 klesol ich počet o 56 000** (Legéň, 2019).

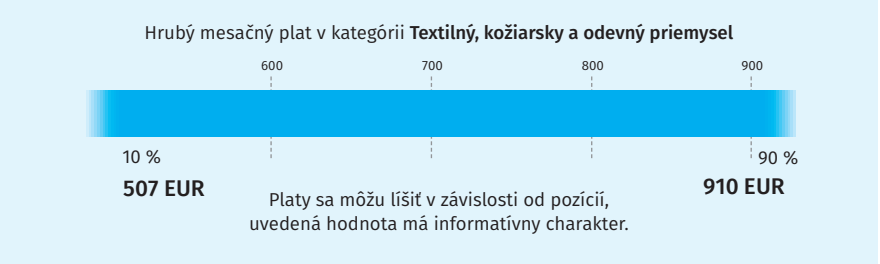
Pracovné podmienky ľudí vyrábajúcich textil a odevy na Slovensku sú v porovnaní s krajinami globálneho Juhu určite lepšie, najmä čo sa týka bezpečnosti. No v niektorých firmách sa problémy predsa len vyskytujú. Pracovníčky v minulosti napríklad uviedli, že pracujú v stiesnených či chladných priestoroch. Takisto sa vyskytoval aj 6-dňový pracovný týždeň s neadekvátnym ohodnotením, či hrubé správanie nadriadených. No najväčším problémom ľudí pracujúcich v textilnom priemysle na Slovensku je **nízka mzda**, niekedy nedosahujúca ani zákonné minimum, či jej nepravidelné vyplácanie (Odkladal, 2014; Galan, 2019).

Za posledné roky mzda pomaly stúpa. Súvisí to aj s dávnejšie odporúčaným **preorientovaním sa výroby na technický textil** hlavne **pre automobilovú výrobu** (Ekonomika.sme.sk, 2005).

Obrázok 7: Šitie oblečenia.
Zdroj: © Diana Henry (2017)

Portál Platy.sk (2020a) uvádza, že aktuálna **priemerná hrubá mzda** v textilnom, kožiarskom a odevnom priemysle na Slovensku je **682 eur**. Priemer bol vypočítaný na základe platu 186 respondentov. Rozmedzie hrubej mzdy sa pohybuje od 507 do 910 eur. Údaje na portáli by mali byť pravidelne aktualizované a uvádzať len mzdy za plný úväzok. Preto je možné, že niektorí zamestnávatelia obchádzajú zákon a zamestnanci dostávajú menší plat ako je zákonom stanovená hrubá minimálna mzda 580 eur. Alebo sú údaje z neznámeho dôvodu nepresné.

Obrázok 8: Hrubý mesačný plat v textilnom, kožiarskom a odevnom priemysle v SR.
Zdroj: Platy.sk (2020b)

Pri jednotlivých pozíciách však začína mzda na zákonom stanovenom minime 580 eur.

Krajčír	580 – 745 EUR
Obuvník	580 – 977 EUR
Odevný návrhár, konštruktér strihov	646 – 1251 EUR
Strihač textilu	580 – 941 EUR
Šička	580 – 779 EUR

Obrázok 9: Rozmedzie platov v textilnom a odevnom priemysle na Slovensku.
Zdroj: Platy.sk (2020b)

Pracovná pozícia krajčír zastáva v rebríčku výšky platov 619. miesto z celkovo 620 hodnotených, nižšie mzdy majú na Slovensku podľa portálu už len sanitári. Na pozícii krajčír pracuje 100 % žien a priemerný vek je 39 rokov. Čo sa týka šičiek, majú 615. najnižší plat, zastúpenie je tiež 100 % ženské a priemerný vek respondentiek bol 28 rokov. Pracovníci na pozícii strihačov textilu majú 606. najnižší plat z hodnotených zamestnaní (Platy.sk, 2020b).

Z týchto údajov vyplýva, že **napriek náročnej fyzickej práci** ľudí zamestnaných v textilnom a odevnom priemysle na Slovensku je ich finančné ohodnotenie nízke a **patria medzi najhoršie zarábajúcich pracovníkov**.

2.3 DOSAH TEXTILNÉHO A ODEVNÉHO PRIEMYSLU NA ŽIVOT A PRÁVA ZVIERAT

Súčasný textilný a odevný priemysel má negatívny dosah nielen na životy ľudí, ale aj na životy zvierat. Niektorí ľudia nepovažujú životy týchto jedincov za rovnocenné s ľudskými. Naopak, pre mnohých je táto téma veľmi citlivá a dôležitá, preto vylučujú živočíšne produkty z jedálnička, aj zo šatníka. Okrem iného aj pre väčšiu transparentnosť a odkrývanie problémov v živočíšnom priemysle.

Pre potreby odevného priemyslu ročne zahynie niekoľko miliárd živých jedincov. Navyše často sa s nimi nezachádza humánne a ľudskou vinou prežívajú v rámci rôznych procesov preukázateľné utrpenie (PETA, 2020a). Získavanie a spracúvanie živočíšnych materiálov má aj veľký negatívny efekt na životné prostredie či zdravie pracovníkov v tomto sektore (PETA, 2020b). Nasledujúca kapitola sa preto zameriava na:

- najčastejšie používané materiály živočíšneho pôvodu pre textilný a odevný priemysel,
- továrenské poľnohospodárstvo,
- problematickú prepravu.

Obrázok 10: Zvieratá z kožušinových fariem.
Zdroj: ©Dzīvnieku brīvība (2012) CC BY 2.0

A. Najčastejšie používané materiály živočíšneho pôvodu pre textilný a odevný priemysel

V odevnom priemysle sa zo zvierat najčastejšie využíva **koža, kožušina, vlna a perie**.

Koža

Tento materiál sa najčastejšie využíva na výrobu odevov, obuvi a doplnkov, ale aj v nábytkárskom a automobilovom priemysle. Svetový líder v spracovávaní kože je Čína. **54 % svetovej produkcie pravej kože sa používa v obuvníckom priemysle**. Predpokladá sa, že dopyt po koži bude rásť s narastajúcou populáciou (UNIDO Vienna, 2010).

Pre získanie kože sa na svete využívajú rôzne druhy zvierat. Dobytok, teľatá, byvoly, voly slúžia na produkciu bežných kožených výrobkov. Jahňatá, ovce, kozy a jelene sa využívajú v drahších, mäkších odevoch. Kože z kengúr sú, naopak, jedny z najpevnejších a najľahších, a preto sa z nich vyrábajú napríklad na vysoko odolné kúsky ako kopačky alebo odevy pre motocyklistov. Kože z exotických a ohrozených druhov boli vždy považované za krajšie a vzácnejšie, preto hady, leguány, jaštery, slony a krokodíly boli lovené, až kým neboli takmer vyhubené. Od roku 1987 sú hady a aligátory severoamerické odstránené zo zoznamu ohrozených druhov a chovajú sa na chovných farmách najmä pre ich komerčnú hodnotu. Pštrosia koža je momentálne považovaná za jednu z najlepších a najtrvácnejších koží, a preto ju používa mnoho významných módnych domov ako aj čalúnnictvo, obuvníctvo či automobilový priemysel.

Ďalšie druhy zvierat, ktoré sa využívajú v odevnom priemysle pre kožu, sú losy, ťavy, kone, muly, somáre, prasatá, mačky, psy a vtáky; vodné zvieratá: žaby, úhory, lososy, žraloky, mrože a aj delfíny (Plannthin, 2016).

Kožušina

Ročne sa údajne na celom svete spracuje kožušina z približne 100 miliónov zvierat (Smrek, 2019). V roku 2014 len samotná Čína, najväčší producent kožušín z noriek, vyprodukovala 35 miliónov kusov tohto druhu kožušín. Dánsko, druhý najväčší producent, dalo na trh takmer 18 miliónov kusov a Poľsko 8,5 milióna kusov norkových kožušín (Bale, 2016).

Kožušina sa rozdeľuje na kožušinu z fariem a kožušinu z voľne žijúcich zvierat. 58 % z farmárskej kožušiny pochádza z Európy. Čína, Rusko a Severná Amerika sú ďalšími veľkými producentmi tejto komodity.

Zvieratá, ktoré sa najčastejšie chovajú na farmách na kožušinu, sú líšky, králiky, norky, bobry, vydry, lasice, tulene, kojoty, činčily, medvedíky čistotné, vačice, mačky a psy.

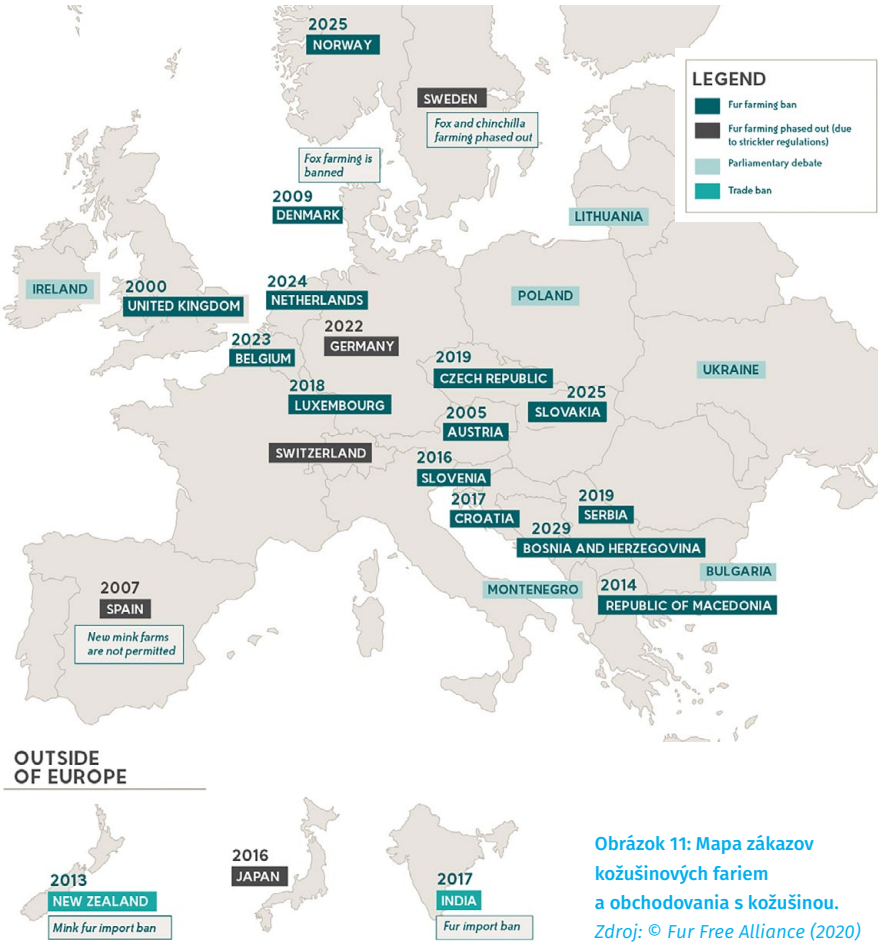
Zvieratá, ktoré sa pre kožušinu lovia, sú jaguár, ocelot veľký, gepard, margay, tiger, leopard, biely tiger, vlk sivočervený, lama vikuňa, medveď, medvedík čistotný, líška, bobor, tuleň, puma. Zvieratá, ktoré sa lovia však nie sú len tie, ktoré sú premnožené alebo choré, ale všetky druhy zvierat vrátane ohrozených (Plannthin, 2016).

Je ťažké odhadnúť, koľko zvierat sa spotrebuje na výrobu jedného kožušinového kabáta, závisí to od strihu a veľkosti, ale tu sú približné počty:

norka 30 – 70, králik 30 – 40, líška 10 – 20, činčila 30 – 200, tuleň 6 – 10, rys 8 – 12, medvedík čistotný 30 – 40, veverička 200 – 400 (Respect for animals, 2020).

Vo viacerých európskych krajinách už sú, alebo v blízkej dobe budú, **čiastočne alebo úplne zakázané kožušinové chovy zvierat**. **Na Slovensku** bude **od roku 2021,** s prechodným obdobím do roku 2025, úplný zákaz kožušinového chovu (Smrek, 2019).

Ďalšie krajiny majú striktné regulácie pre chov zvierat na kožušinových farmách, tieto regulácie sú vo väčšine prípadov pre firmy likvidačné. Taktiež existuje viacero miest či štátov, kde existujú rôzne obmedzenia pre obchod s kožušinami (furfreealliance.com, 2020).

Obrázok 11: Mapa zákazov kožušinových fariem a obchodovania s kožušinou.
Zdroj: © Fur Free Alliance (2020)

Do boja proti kožušinám sa zapája aj čoraz viac **módnych značiek** a pridali sa už aj veľké mená ako Prada, Chanel, Versace, Michael Kors & Jimmy Choo, Gucci, Armani, Burberry, Donna Karan a DKNY, John Galliano a iné (Korytárová, 2019). Kožušiny odmietajú i spotrebitelia, a to už aj na Slovensku. Potvrdil to aj prieskum agentúry Focus z roku 2018, v ktorom 68 % oslovených spotrebiteľov považovalo chov zvierat pre kožušiny za neprijateľný (Smrek, 2019).

Vlna

Čo sa týka dosahu na zvieratá, vlna je **jedna z etickejších alternatív živočíšneho materiálu** pre odevný priemysel. Dá sa získavať aj bez zabíjania zvierat, čo je výrazný benefit tohto materiálu. Avšak aj pri získavaní vlny (strihaní/trhaní) zvieratá často utrpia zranenia a celý proces je pre ne stresujúci.

Medzi druhy zvierat, z ktorých sa získava vlna, patrí ťava, lama, pižmoň, angorská koza, ovca či angorský králik (Plannthin, 2016).

Perie

Je dokázané, že perie a páperie sa aj v dnešnej dobe získava **trhaním nielen z mŕtvych, ale aj zo živých vtákov**, napríklad v Číne (Shas, 2016). No môže sa stále objaviť aj v Európe či USA, kde je už trhanie peria zo živých vtákov dávnejšie zakázané (Villalobos, 2011). Perie sa môže vytrhávať, keď je vtáctvo 10-týždňové a opakuje sa v 6-týždňových intervaloch. Jedince pri tomto procese pociťujú veľkú bolesť. (Plannthin, 2016)

B. Továrenské poľnohospodárstvo

Väčšina zvierat zabitá pre tieto potreby je chovaná v rámci systému **továrenského poľnohospodárstva**. Pre tento systém chovu sú príznačné napríklad stiesnené a špinavé priestory a životné podmienky zahrňujúce minimum pre dosiahnutie požadovanej veľkosti a váhy. Ďalej rôzne choroby, hrubá a násilná manipulácia či zabíjanie najlacnejšími možnými prostriedkami ako análny elektrický prúd, ubitie na smrť a otrávenie plynom. Niektoré sú dokonca rozobraté a stiahnuté z kože zaživa (PETA, 2020a). **Odchytávanie zvierat pascami** vo voľnej prírode je tiež sprevádzané negatívnymi efektmi. Uväznené jedince môžu trpieť šokom, dehydratáciou, omrzlinami či gangrénou viacero dní a postupne vykrvácať.

C. Preprava zvierat

Veľkým problémom spojeným so zabezpečením zvieracích materiálov je aj **preprava**. Často sa zvieratá chovajú na jednom mieste, no porážajú sa inde. Transport môže trvať hodiny, niekedy dokonca viac dní. Špecifický prípad je India, ktorá je tiež významným producentom lacnej kože. Keďže je v tejto krajine v niektorých oblastiach z náboženských dôvodov zakázané porážanie kráv, sú prevážané do iných vzdialených

oblastí. Plannith (2016) uvádza, že v rámci prepravy môžu tieto zvieratá zažiť nasledovné praktiky:

- kravy a byvoly cestujú tisícky kilometrov bez vody, jedla a oddychu, sú kruto bité a nútené kráčať v spaľujúcom teple;
- zámerne im lámu chvosty a vtierajú tabak alebo čili do očí, aby vstali a kráčali ďalej, keď skolabujú. Kopytá sa im zodierajú a krvácajú;
- keď ich prevážajú nákladnými autami, zvieratá sú napchaté na sebe, vinou čoho sa dusia, navzájom udierajú, odierajú a vypichujú si oči rohmi;
- pri vykladaní tie, ktoré môžu stále stáť, sú nútené skákať z vysokých plošín, pričom si často zlomia nohy alebo panvu. Tie, ktoré skolabovali, sú vytiahnuté z áut a ponechané ležiac pod ostatnými kravami.

3. VÍZIE A STRATÉGIE PRE LEPŠIE ŽIVOTNÉ PROSTREDIE A DÔSTOJNÝ ŽIVOT

3.1 VÍZIE A STRATÉGIE PRE LEPŠIE ŽIVOTNÉ PROSTREDIE

Všetky fakty a predikcie o **negatívnom environmentálnom vplyve** textilného a odevného priemyslu uvedené v kapitole 2.1 sú vážnym **dôvodom pre urýchlenú systémovú zmenu**. Ak by sa v tejto oblasti dokázal **vytvoriť funkčný cirkulárny systém**, môže to priniesť nové ekonomické možnosti (Ellen MacArthur Foundation, 2017). No do zmeny sa musia zapojiť všetky relevantné strany.

To, ako efektívne môže tento priemysel fungovať v budúcnosti a ako sa dá očistiť, už ukazujú mnohé štúdie, analýzy či príklady z praxe. Konkrétne návrhy sa týkajú hlavne:

- **zmeny dizajnu,**
- **materiálov budúcnosti,**
- **zlepšenia spracovateľskej a výrobnej fázy,**
- **zlepšenia nákupných rozhodnutí spotrebiteľov a používateľskej fázy,**
- **predĺženia využívania produktov,**
- **efektívneho zberu pre opakované použitie, opravu a upcykláciu,**
- **zlepšenia triedenia a recyklácie.**

A. Zmena dizajnu

Ako prvé je potrebné transformovať samotný spôsob navrhovania produktov. Podľa princípov cirkulárneho dizajnu by produkty mali byť **trváce, ľahko opraviteľné a nadčasové.** Často sa využívajú aj rôzne **inovatívne prístupy** (Van den Berg and Bakker, 2015).

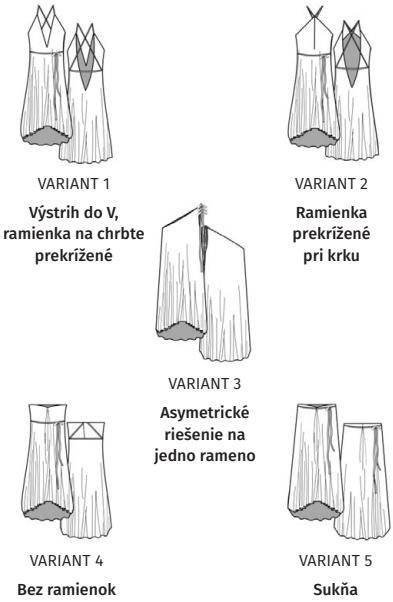
Najdôležitejší princíp cirkulárneho dizajnu je dobrá **recyklovateľnosť produktu.** Predpokladom pre efektívnu recykláciu textilu je výroba produktov z jednodruhových materiálov. Zmesové materiály a kompozitné produkty sú zatiaľ pre efektívnu recykláciu problémové.

Ďalším využívaným princípom je aj **modularita** výrobku. Príkladom takéhoto prístupu sú **šaty** od značky Suite 13, ktoré sa dajú nosiť na 5 rôznych spôsobov.

V rámci technologických inovácií sa v súvislosti s módou spomína aj **3D tlač**, ktorá má potenciál umožniť lokálnu výrobu na mieru bez zbytočného plytvania materiálu a bez potreby skladovania zásob a distribúcie na veľké vzdialenosti. Viaceré značky,

napríklad Adidas, už túto technológiu využívajú a ďalej rozvíjajú (Global Fashion Agenda & The Boston Consulting Group, 2017). V budúcnosti môžu do hry vstúpiť aj iné smart riešenia či materiály a oblečenie, ako ho poznáme dnes, by sa tak mohlo zmeniť od základu.

Obrázok 12: Modulárne šaty od značky Suite 13.
Zdroj: ©nila.cz (2020)

B. Materiály budúcnosti

Ellen MacArthur Foundation (2017) považuje za kľúčové v budúcnosti produkovať **vlákna na základe plastov z obnoviteľných surovín.** Takisto zdôrazňuje **potrebný prechod na regeneratívne poľnohospodárstvo** a odporúča týmto spôsobom produkovať všetky obnoviteľné suroviny.

V súčasnosti už prebieha výskum **týkajúci sa polymérov založených na obnoviteľných surovinách.** No výzvou je nájsť vhodné suroviny, z ktorých by sa dali biopolyméry vyrobiť a nekonkurovali by produkcii jedla (aboutbiosynthetics.org, 2020).

V tejto oblasti beží projekt Effective, čo je kombinácia technológie, ekonomiky a komerčnej adaptácie. Snaží sa navrhnúť, vyrobiť a aj aplikovať v praxi **vlákna a fólie z polyamidov a polyestrov na báze obnoviteľných surovín** (Effective, 2020).

V hre sú aj **umelé celulózy** ako viskóza. Sú vyrobené z obnoviteľných zdrojov – rastlín, no otázna je ich udržateľná produkcia, keďže sa ich spotreba za posledné tri dekády zdvojnásobila. Začínajú sa preto objavovať nové materiály ako **Piñatex** z listov ananásu, **lyocel** či **bemberg** (Šajn, 2019), taktiež **Orange Fiber®** z odpadu zo spracovania pomarančov či **BLOOM™Foam** z morských rias. Využívajú sa aj plody stromu **kapok** rastúceho v oblasti Strednej a Južnej Ameriky. Viaceré firmy a značky, napríklad **MycoWorks** a **MycoTEX by NEFFA,** experimentujú tiež s náhradou kože za prírodné materiály na báze **mycelia** (koreňov húb).

Rozšírenie používania týchto materiálov si vyžaduje čas. No na trhu sú už teraz dostupné napríklad rôzne druhy **certifikovanej bavlny**, ktoré sú oproti konvenčnej bavlne ohľaduplnejšie k životnému prostrediu, ale aj k jej pestovateľom. Najznámejšou svetovou certifikačnou schémou pre textilné spracovanie organických vlákien je **GOTS** (Global Organic Textile Standard). Vymedzuje environmentálne kritériá na vysokej úrovni v celom dodávateľskom reťazci organických textílií a vyžaduje tiež dodržiavanie rôznych sociálnych kritérií. Produkty z textílií s certifikátom GOTS sú dostupné už aj vo viacerých obchodných reťazcoch na Slovensku.

C. Zlepšenie spracovateľskej a výrobnej fázy

Vo fázach spracovania textilu je kľúčové **vynechať všetky látky vzbudzujúce obavy a nahradiť ich vhodnými alternatívami** (Ellen MacArthur Foundation, 2017). Štúdia od Joint Research Center (2014) menuje ďalšie dôležité odporúčania ako výroba tkaného oblečenia alternatívnymi technológiami, zníženie miešania rôznych druhov vlákien pre jednoduchšiu recykláciu, redukcia spotreby energie, recyklácia vody či používanie farbiacich technológií menej náročných na vodu.

Poslednou menovanou oblasťou sa zaoberá inovatívna firma **DyeCoo** z Holandska. **Namiesto vody používa pri farbení CO_2.** Sarah Bellos zo **Stony Creek Colors** v Tennessee pestuje **prírodné indigo** pre bezpečné farbenie riflí ako náhradu k škodlivému syntetickému indigu (Thomas, 2019). **Knk-Kanaka** je zase poľská fabrika, ktorá má v ponuke aj environmentálne prijateľné farbenie a bielenie látok.

D. Zlepšenie nákupných rozhodnutí spotrebiteľov a používateľskej fázy

Spotrebitelia rozhodujú o tom, čo si kupujú, a teda aj o tom, aký dosah to bude mať na životné prostredie a klímu. Dôležité je preto zvyšovať ich povedomie a ponúkať im zrozumiteľné informácie a nástroje, ktoré ich navedú na zodpovedné nákupné rozhodnutia.

Obrázok 13: Hierarchia prístupu k oblečeniu.
Zdroj: © INCIEN archív (2019)

Vzdelávanie

Povedomie spotrebiteľov zvyšujú aj rôzne organizácie. **Textile Exchange** je globálna nezisková organizácia, ktorá okrem iného identifikuje a zdieľa príklady dobrej praxe týkajúce sa materiálov, transparentnosti či nakladania s nechceným oblečením (Textile Exchange, 2020). Ďalšou organizáciou je **Fashion Revolution**. Toto hnutie vzniklo ako reakcia na zrútenie bangladéšskej továrne Rana Plaza. Od roku 2014 je Fashion Revolution aktívna aj na Slovensku a bojuje za transparentný, etický a udržateľný módny priemysel (Fashion Revolution, 2020).

Nové nástroje

Online vyhľadávač oblečenia **Glami.sk** na základe svojho výskumu **Fashion (Re)search** uvádza, že na Slovensku rastie záujem o nákupy udržateľnej módy, chýba však základné porozumenie pojmu udržateľnosť, ako aj toho, ktoré značky sú udržateľné. Taktiež rastie záujem o nákup slovenskej lokálnej módy, no bariérou je fakt, že ľudia nevedia, kde túto módu objavovať a nakupovať (Fashion (Re)search, 2019).

Glami.sk preto ponúka zákazníkom **možnosť filtrovať** v rámci oblečenia a obuvi v kategóriách ako slovenský dizajn, krajina pôvodu, udržateľná móda či udržateľné materiály. Taká možnosť môže zákazníkom pomôcť nájsť produkty, ktoré majú v porovnaní s konvenčnými menší negatívny dosah. No nájsť produkty, ktoré by spĺňali viacero princípov udržateľnosti naraz, je zatiaľ pomerne ťažké. Problémom môže byť aj definícia pojmov *udržateľné materiály* a *udržateľná móda* kvôli komplexnosti týchto oblastí.

Okrem tohto spotrebiteľského nástroja existujú aj iné, napríklad komplexné **nezávislé hodnotenia** (viď. kapitola 3.2 bod C).

Inštrukcie pre starostlivosť o oblečenie

Používateľská fáza produktu má na celkovom environmentálnom dosahu podstatný podiel (H&M, 2018 a Joint Research Center, 2014). Odborníci preto vyzývajú **k efektívnejšiemu praniu, sušeniu či žehleniu**. Odporúčajú prať menej často a viac oblečenie prevetrávať, prať na nižších teplotách a plne naložiť práčku, vyhnúť sa sušeniu v sušičke a aj žehleniu, používať environmentálne prijateľné pracie prostriedky a posunúť ďalej nechcené oblečenie (Joint Research Center, 2014). Ellen MacArthur Foundation (2017) považuje za kľúčové urýchlene zabezpečiť, aby sa do prostredia prestali uvoľňovať syntetické mikrovlákna, no možnosti spotrebiteľov sú v tejto oblasti zatiaľ limitované. O dosahoch používania a o odporúčanej starostlivosti o textil by mali byť užívatelia dobre informovaní.

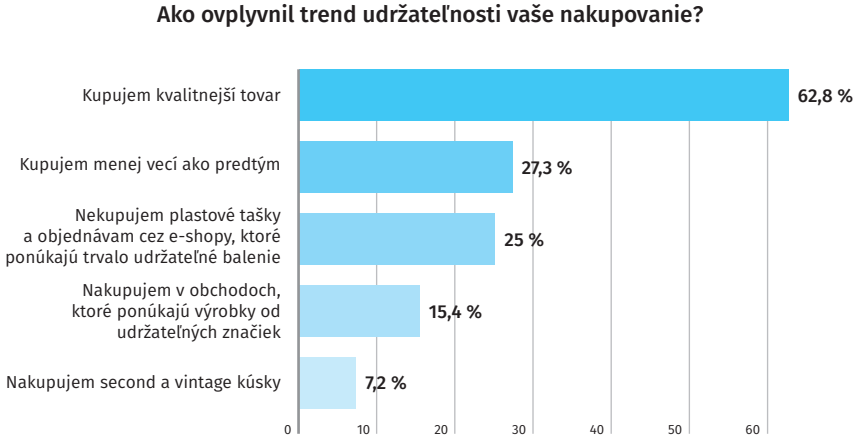
E. Predĺženie využívania produktov

Dlhšie zotrvanie textilu a oblečenia v obehu je v rámci systémovej zmeny **kľúčové**. Znamenalo by výrazné **zvýšenie efektivity využívania zdrojov** (Ellen MacArthur Foundation, 2017). Pre dosiahnutie tohto cieľa bolo pomenovaných viacero riešení, ktoré sa týkajú zmeny spôsobu navrhovania, predaja a používania vecí.

Pomalá móda a kapsulový šatník

Ďalším spôsobom, ako predĺžiť využívanie vecí, je nasledovanie filozofie *kapsulového šatníka* či *pomalej módy*. **Pomalá móda** (slow fashion) je **opakom rýchlej módy** (fast fashion). Tento koncept spočíva v nakupovaní **menšieho počtu kvalitnejšieho oblečenia**. Uprednostňuje menšie lokálne značky, ktoré sa správajú transparentne, udržateľne a zodpovedne. Pomalá móda je o dobrovoľnej skromnosti, o odmietnutí všetkého nepotrebného a o uvedomení si zmysluplných hodnôt. Napriek vyšším cenám za jednotlivé kusy dokáže spotrebiteľ s takýmto prístupom ušetriť peniaze, čas, aj životné

prostredie (Lull, 2020). Výsledky prieskumu, ktoré poskytol pre účely tejto štúdie predajný portál Glami.sk (2020), ukazujú, že aj na Slovensku sa spotrebitelia začínajú riadiť niektorými princípmi pomalej módy.

Obrázok 14: Výsledok prieskumu o udržateľnom nakupovaní slovenských spotrebiteľov.
Zdroj: Glami.sk (2020)

Vytvorenie **kapsulového šatníka** je efektívnym spôsobom, ako poriadne vynosiť veci. Jeho princíp hovorí o limitovanom počte kusov oblečenia, okolo 20-40, ktoré sa medzi sebou ľahko kombinujú vďaka ich nadčasovosti, strihu či farbe. Tiež sa odporúča uprednostniť kvalitné produkty, ktoré dlho vydržia (Lovely.sk, 2018).

Príkladom takejto módy je značka **CILA** vyrábajúca kvalitné kapsulové oblečenie ako biela košeľa, elegantné nohavice či kvalitné kabáty. Pri produkcii používa zvyšky materiálov vyradených z veľkovýroby alebo GOTS certifikovanú bavlnu. Všetky produkty sú navrhované a vyrábané na Slovensku.

Nové podnikateľské modely

V rámci nových biznis prístupov, ktorých výsledkom je dosahovanie väčšieho materiálového využitia, uvádza Lang a kol. (2016) nasledovné kategórie:

- **Predaj redizajnovaného oblečenia**
  Príkladom je maďarská značka **Sharolta**, ktorá prešíva staré oblečenie, väčšinou rifľovinu, na nové tašky, šaty, sukne, svetre či džínsy. Podobný prístup má aj slovenská značka **WakiVaky**. Špecializuje sa na upcykláciu textilného odpadu, z ktorého vyrába hlavne vaky, tašky a ľadvinky. Upcyklácia znamená, že z niečoho starého sa spraví nový produkt vyššej kvality a hodnoty, ako pôvodný.

Obrázok 15: Upcyklované ruksaky od slovenskej firmy WakiVaky.
Zdroj: © WakiVaky (2020)

- **Služby spojené s opravou a úpravou oblečenia**
  V rámci tohto modelu má zákazník možnosť opravy produktu alebo prispôsobenia produktu na mieru. Nemusí ísť len o klasické služby v krajčírstve. Takéto služby už ponúkajú aj samotné **značky ako súčasť záruky či ako doplnkové služby**.

  Zaujímavým príkladom je koncept **Textile Mountain** z Prahy, ktorý ponúka opravu odevov, no zároveň predáva zvyškový textil získaný od výrobcov.

- **Prenájom oblečenia**
  Model, o ktorom je počuť stále viac, no pre mnohých je prijateľný len v špecifických prípadoch. Pravidlá prenájmu sa líšia od produktu či značky. Môže ísť o krátkodobé zapožičanie, no napríklad aj o ročný prenájom.

  Holandská firma **MUD Jeans** prenajíma spotrebiteľom džínsy. Podstatou je, že získava späť textil, ktorý uviedla na trh a následne z neho spraví nové produkty.

  Model prenájmu je dostupný už aj na Slovensku. Prenajať sa dá **detské oblečenie** od firmy **Eko Kolovrátok**. Alebo dámske oblečenie od firmy **Šumné**, ktorá má v ponuke lokálne a kvalitné kúsky. Na ich webstránke je možné vypočítať si aj osobnú módnu stopu.

- **Výmena oblečenia (swapy)**
  Tento prístup dokáže redukovať dopyt po nových textilných produktoch.

  Swapy sú **podujatia**, na ktoré si ľudia môžu **priniesť nechcené oblečenie v dobrom stave a odniesť oblečenie niekoho iného**. Každý organizátor môže mať svoje pravidlá výmeny. Za vymenené kusy sa neplatí, ale môže sa platiť vstupné na podujatie. Na Slovensku sa swapy organizujú na pravidelnej báze už v každom väčšom meste a trend sa rozrastá aj do malých miest a obcí.

- **Poradenské služby týkajúce sa módneho štýlu**
  Ide napríklad o poskytnutie rád od odborníkov o spôsobe nosenia či kombinovania už vlastneného oblečenia. Aj takáto služba môže pomôcť k lepšiemu životnému prostrediu.

F. Efektívny zber pre opakované použitie, opravu a upcykláciu

Zabezpečenie **dostatočného množstva odberných miest** pre nechcené oblečenie je dôležitý krok pre predĺženie využívania oblečenia a textilu. Niektoré **firmy**, napríklad H&M, Intimissimi a Marks&Spencer, **začali zbierať použité oblečenie** rôznych značiek vo svojich kamenných obchodoch, odkiaľ putuje napríklad na recykláciu, respektíve downcykláciu, alebo do charitatívnych second-handov na predaj (M&S, 2020).

Niektoré secondhandy odoberajú nechcené oblečenie aj priamo od zákazníkov. Na Slovensku je to napríklad **Nosene**. V súčasnosti secondhandové predajne ponúkajú okrem nosených vecí aj nové, ktoré sa nepredali v obchodoch, alebo také, ktoré si niekto kúpil, no nikdy neobliekol. Tovar tohto druhu ponúka aj celoeurópsky internetový secondhandový obchod **Remixshop**, ktorý nechcené oblečenie aj vykupuje. Ďalšie veľké kamenné secondhandy fungujúce na Slovensku sú napríklad **Textile House** či **Humana**.

Obrázok 16: Sklad pre vyzbierané oblečenie organizácie Ekocharita.
Zdroj: ©INCIEN archív (2019)

V budúcnosti by sa predaj noseného oblečenia mohol rozšíriť aj v predajniach jednotlivých módnych značiek, ak si uvedomia ekonomický potenciál tohto prístupu a nebudú ho považovať za priamu konkurenciu nových produktov. Takýto krok už urobila spoločnosť Decathlon, ktorá rozbehla projekt týkajúci sa predaja a kúpy použitých športových potrieb a oblečenia pod názvom **Decathlon 2HAND**. Zákazníci môžu ponúknuť svoje použité veci na online platforme alebo v rámci podujatí s názvom Trocathlon. Zatiaľ tento projekt funguje len v Taliansku a Rumunsku (Decathlon 2HAND, 2020).

Okrem darovania textilu a oblečenia do bežných obchodov a secondhandov môžu spotrebitelia darovať oblečenie aj cez sociálne siete či internetové portály. Ďalšia možnosť je priame odovzdanie charitám.

Najznámejšia organizácia zaoberajúca sa zberom oblečenia na Slovensku je **Ekocharita Slovensko Slovensku.** Zber vykonáva aj cez špecializované kontajnery. V súčasnosti má na Slovensku **rozmiestnených 1200 kontajnerov a ročne vyzbiera približne 3000 ton oblečenia**. Vyzbieraný textil ide z kontajnerov na triedenie. Odtiaľ časť putuje do neziskových charitatívnych organizácií a zvyšok na iné zhodnotenie a opätovné použitie (Ekocharita, 2020).

Ďalšou vhodnou voľbou pre zvýšenie materiálovej efektivity je aj **upcyklácia**, teda premena odpadu na nové produkty s vyššou hodnotou a kvalitou, a tiež **opravovanie poškodených vecí**. V súčasnosti sa opravy vykonávajú len na minime vyzbieraných poškodených vecí v niektorých malých secondhandových obchodoch. Tieto opravy predstavujú len jednoduché úkony ako prišitie gombíka. Ich cieľom je zvýšenie hodnoty produktov. Ak by sa upcyklácia a opravovanie vecí uprednostňovali pred recykláciou a downcykláciou, malo by to veľký pozitívny dosah na životné prostredie.

G. Zlepšenie triedenia a recyklácie

Ak by sa aj aplikovali všetky vyššie uvedené prístupy a opatrenia, vždy bude vznikať podiel odpadu, ktorý bude treba recyklovať. Preto je **nevyhnutné výrazne vylepšiť nielen spôsob, akým sa produkty navrhujú a následne vyrábajú, ale aj materiály, procesy zberu, triedenia a samotnej recyklácie.** Súčasné materiály a spôsob navrhovania produktov nie je v súlade s princípmi jednoduchej a efektívnej materiálovej recyklácie. Taktiež je problém s triediacimi technológiami, ktoré nevedia rozlíšiť a rozdeliť produkty podľa zloženia. Výsledkom je, že takmer všetok vstupný materiál v procese recyklácie stráca kvalitu, a teda sa len *downcykluje*. Ak sa tieto vstupy a činnosti nevylepšia, nebude možné maximalizovať podiel hodnotnej recyklácie textilného odpadu (Joint Research Center, 2014 a Ellen MacArthur Foundation, 2017).

V rámci spracovania textilného odpadu na svete pôsobí už veľa firiem. Na Slovenku je ich tiež niekoľko. **SK-Tex** ročne vráti do obehu približne **4500 ton textilného odpadu** a premení ho na rôzne druhy izolácií, vlákien či trhanín vhodných pre automobilový, nábytkársky a stavebný priemysel. Je to najväčšia firma na spracovanie textilného odpadu na Slovensku. Spracúva najmä oblečenie a spolupracuje aj so secondhandmi ako Genesis a Humana, či s odevnou firmou Ozeta. Vyhodené oblečenie triedi podľa materiálu na rôzne kvalitatívne skupiny. Medzi najkvalitnejšie materiály na výrobu izolácií patrí rifľovina (INCIEN, 2018). **Stered – PR Krajné** sa špecializuje skôr na

technický textilný odpad z automobilového priemyslu a vyrába rôzne akustické a izolačné panely (STERED, 2020). Firma **Hoveba** sa tiež zaoberá spracovaním textilného odpadu a ponúka rôzne recykláty na predaj (Hoveba, 2020). **Nitratex,** výrobné družstvo tkáčske vo Svinnej je ďalším spracovateľom druhotných textilných surovín. Družstvo je schopné spracovať ročne približne 350 ton druhotných textilných surovín vo forme textilných odstrižkov z konfekčnej pletiarenskej výroby, prípadne z tkanín a netkaných textílií (Nitratex, 2020). A aj firma **LYKOTEX Slovakia** patrí medzi spracovateľov druhotných textilných surovín (LYKOTEX, 2020).

V rámci vyššie popísaných firiem ide vo väčšine prípadov o znižovanie kvality textilných vlákien, a preto sa z nich už nedá vyrobiť nový textil. No na trhu sa začínajú objavovať aj spracovatelia, ktorí vedia **vlákna recyklovať efektívnejšie**. Recyklácia textilného odpadu na nové vlákna **bez straty kvality** je pre vytvorenie uzavretého cyklu nevyhnutná.

Worn Again vyvinuli špeciálnu recyklačnú technológiu, ktorá vie odseparovať, dekontaminovať a extrahovať polyesterové polyméry a celulózu z bavlny, z jednorazových textílií, PET fliaš či obalov. Premieňa ich späť na nové textilné suroviny a tvorí tak uzavretý tok materiálov (Worn Again, 2020). **Evrnu** prinášajú technológiu **NuCycl**, ktorá predlžuje životnosť textilných vlákien extrahovaním molekulárnych stavebných blokov pôvodného vlákna takým spôsobom, aby sa mohli znovu a znovu vytvárať nové vlákna (Evrnu, 2020). Spoločnosť **Hilaturas Ferre** pomocou systému **Recover** upcykluje textilný odpad na kvalitné vlákna (Recover, 2020). Pozitívnu zmenu prináša aj holandská firma **ReBlend**, ktorá vyvíja inovatívne procesy a následne vyrába vlastné látky a nové produkty z textilného odpadu (ReBlend, 2020). Podobné aktivity robí aj talianska textilná platforma **Re.Verso™**, no tá je zameraná len na recykláciu vlny a kašmíru (Re.Verso, 2020).

3.2 VÍZIA PRE ĽUDSKÉ PRÁVA A LEPŠÍ ŽIVOT ĽUDÍ Z TEXTILNÉHO A ODEVNÉHO PRIEMYSLU

Na zmene k férovejšiemu módnemu priemyslu sa už začali podieľať ľudia z rôznych oblastí. Od aktivistov cez neziskový sektor, výrobcov, novinárov po spotrebiteľov a zákonodarcov. Každá skupina prináša rôzne potrebné opatrenia ako:

- zmeny legislatívy,
- zmeny prístupu značiek a ich dodávateľov,
- nástroje pre spotrebiteľov,
- činnosti a kampane neziskových organizácií.

Obrázok 17: Šička vo fabrike v Bangladéši.
Zdroj: © Solidarity Center (2015) CC BY 2.0

A. Zmena legislatívy

Prvý krok, ktorý je potrebné urobiť v každej krajine spätej s výrobou textilu a odevov, je správne nastavenie pracovnej legislatívy. Vlády na celom svete by mali dostatočne **podporovať práva pracujúcich**. Ťažšie je to už so zabezpečením dodržiavania legislatívy a efektívnym vykonávaním kontrol. Príkladom je Čína, ktorej pracovné normy sa nepovažujú za slabé, no dlhodobým problémom bolo ich nedodržiavanie (Halegua, 2007).

Čína je ale zároveň príkladom toho, že zmena v tejto oblasti je postupne dosiahnuteľná (Tvardzík a Boudová, 2015).

Legislatíva EÚ v oblasti pracovného práva či zdravia a bezpečnosti na pracovisku, a taktiež kontrola jej dodržiavania, je v porovnaní s krajinami globálneho Juhu prísnejšia. No situácia sa líši aj medzi jednotlivými krajinami EÚ.

EÚ vytvorila aj množstvo iných relevantných oficiálnych dokumentov, analýz či stratégií, ktoré môžu byť inšpiráciou pre iné krajiny mimo EÚ (European Commission, 2020).

Oficiálny zákonný dokument upravujúci predovšetkým pracovnoprávne vzťahy, práva a povinnosti medzi zamestnancom a zamestnávateľom na Slovensku sa nazýva **Zákonník práce**.

Veľká Británia má od roku 2015 **zákon proti moderným formám otroctva** (Modern Slavery Act) a vyžaduje od veľkých firiem v krajinách Commonwealthu, aby každoročne reportovali svoje zlepšenia v tejto oblasti (Business & Human Rights Centre, 2020).

B. Možné zmeny prístupu značiek a ich dodávateľov

Existuje viacero možností, ako môžu značky alebo ich dodávatelia, ktorí pre ne zhotovujú produkty a zabezpečujú suroviny a materiály, priniesť pozitívnu zmenu v sociálnej oblasti. Obe tieto skupiny si pomaly zvykajú na nové štandardy, ktoré sa od nich začali vyžadovať. Tými sú hlavne **transparentnosť v celom dodávateľskom reťazci** a rôzne **certifikácie**.

Ak si chcú veľké značky aj naďalej udržať miesto, musia robiť veci inak. Začať môžu tým, že aj ony budú ponúkať zákazníkom možnosť „kúpiť si čisté svedomie“. To znamená, že budú ponúkať aj **férové certifikované kolekcie**. Síce budú drahšie, ale zákazník bude mať overený ich pôvod a podmienky, za akých boli vyrobené.

Tento krok súvisí s celým dodávateľským reťazcom, na ktorý musí značka zatlačiť a jednotlivé články reťazca prinútiť, aby zlepšili podmienky ľudí, ktorí pre nich pracujú. **Zlepšenie pracovných podmienok** môže znamenať veľa vecí vrátane poskytnutia finančne dostupného bezpečného ubytovania v blízkosti pracoviska, férových pracovných zmlúv a miezd, preplácaných nadčasov, poskytnutia ochranných pomôcok, možnosti organizovať sa a kolektívne vyjednávať, poskytnutia odborného zaškolenia potrebného na výkon práce či dostatočne dlhých prestávok na oddych.

Odevné značky by mali vo svojich správach o udržateľnosti (Sustainability Reports) uvádzať percento pracovníkov, ktorí sú **chránení kolektívnymi zmluvami**. Vyžaduje to napríklad reportovací štandard GRI 407. Odevné značky nevlastnia fabriky, a teda nezamestnávajú priamo ľudí v textilnom a odevnom priemysle. Ale **v zmluvách s dodávateľmi a v kódexe správania** by mali **ukotviť možnosť kolektívnych zmlúv a slobodného združovania sa v odboroch.**

Dôležitými princípmi dodržiavania ľudských práv sú podľa UN Guiding Principles, ktoré sa tiež nazývajú Ruggie Framework, tri aspekty: **ochrana, rešpekt, náprava** (Protect, Respect, Remedy). Kľúčová je práve **možnosť nápravy a kompenzácie pracovníkov**, ktorí zažili zlé zaobchádzanie, alebo im bola spôsobená ujma (Shift, 2020).

Veľa firiem pokročilo s auditmi a kontrolou svojich priamych dodávateľov (Tier 1 Suppliers). Napríklad im dávajú podpisovať **kódexy správania dodávateľov** (Supplier

Code of Conduct), zvyšujú počty **neohlásených auditov**, zavádzajú manažérske systémy zamerané na **elimináciu ESG rizík** (Environmental, Social and Governance Risk), zvyšujú počet **školení dodávateľov** a vytvárajú rôzne **komunikačné kanály a mechanizmy pre sťažovateľov** (grievance mechanisms). Prostredníctvom nich môžu samotní pracovníci partnerských fabrík slobodne a anonymne nahlásiť konkrétnej značke zlé zaobchádzanie, nedostatky a porušenia bezpečnosti pri práci. Tu sú dôležitými nástrojmi **linky dôvery a núdzové linky**. Značky na to musia vytvoriť rôzne **online, telefonické a offline komunikačné kanály** vrátane možnosti poslať **textovú správu, email** a **list**.

Pre uskutočnenie zlepšení pracovných podmienok sa už využívajú aj **inovatívne technológie a metódy. Napríklad nedodržiavanie pracovného času** môžu dnes veľké spoločnosti **kontrolovať** počas auditov u svojich dodávateľov cez sledovanie spotreby elektrickej energie alebo pomocou satelitných snímok (Adidas, 2018).

Takéto opatrenia sa ale v drvivej väčšine týkajú iba priamych dodávateľov. Aj najväčšie firmy ako Adidas iba začínajú robiť audity Tier 2 subdodávateľov. Audity **Tier 3 a Tier 4 subdodávateľov** zostávajú stále **veľkou výzvou** aj pre najväčšie firmy (Adidas, 2018).

Dôležitým faktorom pri zlyhaniach a porušovaní ľudských práv je najmä **komplexnosť dodávateľského reťazca**.

Radikálne **znížiť dĺžku, hĺbku a komplexnosť globálnych dodávateľských reťazcov** môžu firmy pomocou **lokálnej výroby v kombinácii s digitálnou fabrikáciou a automatizáciou**.

Presunutie produkcie bližšie k miestu predaja sa nazýva ***right-shoring.*** Počíta sa v ňom so zavedením nových technológií, ktoré môžu byť umiestnené napríklad v starej výrobnej hale. Pracovníkov v takejto výrobe nie je veľa, ale pracovné podmienky sú pre nich vyhovujúce (Thomas, 2019). V prípade väčšieho úspechu takéhoto prístupu to však môže mať negatívny dosah na ekonomiku tretích krajín.

No aj najväčší producenti majú zatiaľ **problém s takýmto biznis modelom preraziť**. Napríklad **Adidas** s ďalšími industriálnymi partnermi ako americký **startup Carbon**, postavili v roku 2016 vysoko **automatizovanú fabriku** Speedfactory v Nemecku, ktorá využíva aj 3D tlač od firmy Carbon na výrobu medzipodrážok pre najdrahšie modely. No po troch rokoch firma plánuje túto fabriku presťahovať do Ázie (Supply Chain Dive, 2020).

Ďalším zaujímavým príkladom automatizácie a distribuovanej výroby je firma **Jeanologia,** ktorá sa zameriava na **zníženie znečistenia vody.**

Je možné, že súčasná pandémia koronavírusu dá podobným pokusom o lokálnu výrobu v kombinácii s modernými technológiami druhý dych.

Aby stratégie a politiky firiem boli v súlade s udržateľným rozvojom a ľudskými právami, museli by mať ich priami pracovníci (často len marketingové oddelenia) **priamy kontakt s dôsledkami činnosti ich firmy** a museli by „ísť s kožou na trh“ (princíp „skin in the game“). Napríklad tak, že by bývali blízko danej fabriky, alebo by dočasne rotovali na pozíciách a pracovali priamo vo výrobe. Tento princíp by si ale vyžadoval veľmi lokálnu a distribuovanú výrobu a lokálne fungovanie firiem.

Nástroje na dosiahnutie zmeny pre značky a výrobcov

V súčasnosti je dostupných aj pár dôveryhodných nástrojov, ktoré pomáhajú rôzne veľkým značkám, predajcom a výrobcom dosiahnuť v rámci ich pracovných procesov skutočnú zmenu k lepšiemu. Firmy v textilnom a odevnom priemysle môžu znížiť riziká v oblasti ľudských a pracovných práv aj tým, že si budú vyberať certifikované suroviny, alebo tým, že budú spolupracovať s firmami, ktoré sú certifikované. Dôležité je ale povedať, že pri certifikácii ide iba o zníženie rizík a nie o ich úplnú elimináciu.

- **The Higg Index** je sada nástrojov vytvorená organizáciou Sustainable Apparel Coalition (Sustainable Apparel Coalition, 2020). Pomáha merať a hodnotiť udržateľnosť spoločnosti alebo produktu a ponúka komplexný prehľad umožňujúci efektívnu ochranu pracovníkov, miestnych spoločenstiev, ale aj životného prostredia.

- **Social Life Cycle Assessment** alebo sociálne hodnotenie životného cyklu (skratka S-LCA) je samostatný nástroj hodnotenia celého životného cyklu, ktorý je zameraný len na posúdenie sociálnych dosahov. Metóda S-LCA definovaná UNEP/SETAC navrhuje zahrnúť hodnotenie piatich kategórií rôznych stakeholderov a detailne uvádza oblasti, ktoré sa v jednotlivých skupinách posudzujú (Lenzo a kol., 2017).

- **Certifikačná schéma Fairtrade** pre označenie surovín či výrobkov je, spomedzi ostatných, svetovo najviac rozšírená a deklaruje, že pracovníci dostávajú adekvátnu plácu a majú dôstojné pracovné podmienky. Túto certifikáciu zastrešuje nezisková organizácia Fairtrade International, ktorá sa zameriava na posilnenie postavenia farmárov a robotníkov v krajinách globálneho Juhu (Fairtrade International, 2020).

- **The World Fair Trade Organization** združuje podobne zmýšľajúce zodpovedné podniky. Cez svoju certifikačnú schému overuje dodržiavanie desiatich hlavných WFTO princípov pre férové obchodovanie. Pôsobí vo viac ako 70 krajinách sveta (World Fair Trade Organisation, 2020).

Obrázok 18:
Logá certifikačných schém Fairtrade a World Fair Trade Organisation.
Zdroj: People Tree (2020)

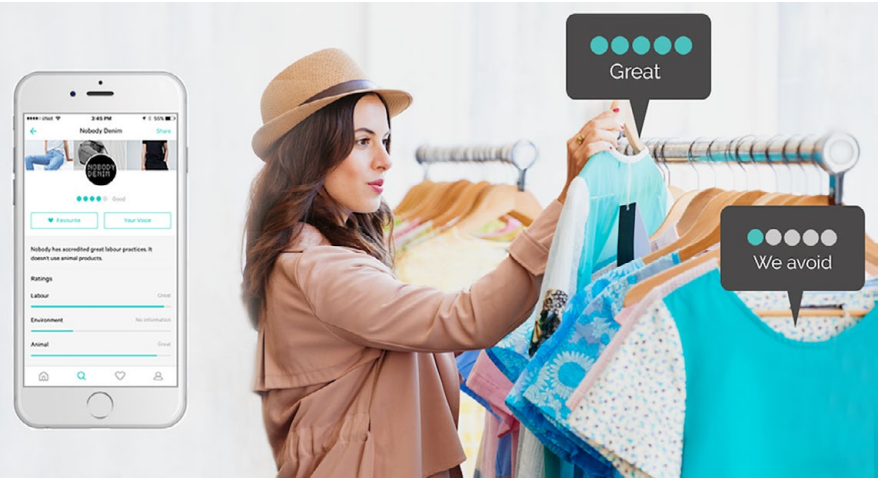
Certifikované suroviny ponúka napríklad aj **Better Cotton Initiative**. Zodpovedné a etické firmy môžu získať napríklad certifikát **B Corp Certification** a taktiež sa stať členmi iniciatív ako **Fair Factories Clearinghouse** či **Fair Labor Association**.

C. Nástroje pre spotrebiteľov

Aj spotrebitelia majú veľkú moc ovplyvniť budúcnosť textilného a odevného priemyslu. V prvom rade si musia začať viac vážiť oblečenie a **nebrať ho ako jednorazový produkt**. Ich ďalšou dôležitou úlohou je **zaujímať sa**, či sa ich obľúbené značky správajú zodpovedne a transparentne. Ak nie, vyvíjať na ne tlak, alebo uprednostniť tie, ktoré tak robia.

Dnešné značky ale majú tendenciu vyhlasovať rôzne nepravdivé či zavádzajúce tvrdenia o ich etických nápomocných aktivitách a udržateľnosti ich produktov. Takýto prístup sa v angličtine nazýva ***greenwashing*** a v súčasnosti ide o obľúbený a efektívny marketingový nástroj (Thomas, 2019).

Greenwashing v preklade znamená „zelené vymývanie mozgov". Pre bežného človeka je veľmi ťažké odhadnúť, ktorá značka to myslí vážne a naozaj robí veci lepšie ako ostatné. Do popredia sa však postupne dostávajú rôzne nástroje, napríklad **aplikácie** a **reporty s nezávislým hodnoteným** či spomínané **certifikáty**, ktoré môžu byť v tejto oblasti nápomocné.

Obrázok 19: Aplikácia Good On You pre etickú módu.
Zdroj: © fashionweekonline.com (2020)

Nezávislé hodnotenia

Nezávislé hodnotenia pravidelne vypracúva viacero organizácií. Celkové hodnotenie tých istých značiek sa však môže líšiť pre rozdielnosť zvolených metód.

Prvým obľúbeným nástrojom spotrebiteľov je **webstránka** a **mobilná aplikácia Good On You** (Good On You, 2020). Obsahuje sekciu brand directory, kde sa nachádzajú hodnotenia značiek v rámci hlavných kategórií ľudia, zvieratá a planéta. Známky sú

udeľované od 1 (najhoršie) po 5 (najlepšie). Podobná mobilná **aplikácia** sa volá **Clear Fashion**, no v niektorých krajinách, vrátane Slovenska, zatiaľ nie je dostupná. Tieto nástroje majú pomôcť spotrebiteľom robiť zodpovedné nákupné rozhodnutia.

Ďalším nápomocným a prehľadným nástrojom je **Online príručka etickej módy** (Baptist World Aid, 2019a). Dopĺňa ju dokument **Správa o etickej móde 2019**, kde je zverejnené podrobné hodnotenie 130 firiem reprezentujúcich 480 značiek, zamerané hlavne na ľudskoprávnu oblasť a transparentnosť, ale aj na životné prostredie (Baptist World Aid, 2019b).

Spotrebitelia sa môžu pozrieť aj na to, ktoré firmy sa nachádzajú najvyššie v rebríčkoch ako **Know The Chain** či **Fashion Transparency Index**, ktoré sledujú transparentnosť dodávateľských reťazcov. V druhom prípade ide o hodnotenia 200 najväčších módnych značiek a predajcov vytvorené organizáciou Fashion Revolution. Tá posudzuje ich sociálny a environmentálny dosah na základe ich nastavených politík a praktík (Fashion Revolution, 2019).

Pre spotrebiteľov sú dostupné aj reporty firiem z **Business & Human Rights Resource Centre**.

Online priestor a podujatia

V online priestore môžu spotrebitelia nájsť rady od odborníkov a nadšencov na rôznych miestach, či už ide o blogy, príspevky od známych influencerov, alebo celé portály venované etickej móde. Na Slovensku sa napríklad rozbehol portál **Styllie**, ktorý prináša rozhovory s malými lokálnymi značkami. Podobnú aktivitu robia pravidelne aj predajné portály **sashe.sk** a **fler.cz**, ktoré slúži na podporu rôznych malých lokálnych značiek. A **nila.cz** alebo **etikbutik.cz**, ktoré prezentujú aj väčšie zahraničné značky. Taktiež sa už na Slovensku a v Českej republike pravidelne konajú verejné podujatia, ktoré dávajú priestor lokálnym značkám a výrobcom ako slovenský **Dobrý trh**, **Trnavský rínek**, **Urban Market**, **Slovak Fashion Council Showrooms, POMALO – Festival udržaS teľnosti** alebo české **SLOU Days**. Tu si môžu spotrebitelia kúpiť módne kúsky od ľudí, ktorí mnohokrát jednotlivé kusy oblečenia vyrobili vlastnoručne vo svojich ateliéroch.

D. Činnosti a kampane neziskových organizácií

V boji proti sociálnej nespravodlivosti sú významnými aktérmi aj viaceré neziskové organizácie, ktoré upozorňujú na problémy, alebo sa ich aj snažia riešiť.

Organizácia Solidarity Center podporuje pracovníkov, ktorí obhajujú svoje právo na združovanie sa. Viac ako 220 profesionálnych pracovníkov pôsobí v približne 60 krajinách so 400 a viac odborovými zväzmi, mimovládnymi organizáciami, skupinami zameranými na právnu pomoc, obhajcami ľudských práv, ženskými združeniami, koalíciami na podporu práv a ďalšími. Ich cieľom je podporovať pracovníkov pri výkone svojich práv vrátane zaisťovania bezpečnejších pracovných miest, požadovania adekvátnych miezd, zlepšovania zákonov, presadzovania existujúcich zákonov a v boji proti vykorisťovaniu a zneužívaniu (Solidarity Center, 2020).

Ďalšou dôležitou medzinárodnou organizáciou je už spomínaná **Fashion Revolution**. Jej najznámejšia kampaň sa volá **Who Made My Clothes?.** Cieľom tejto iniciatívy je prinútiť značky odhaliť zákazníkom, kto a v akých podmienkach sa podieľa na výrobe ich oblečenia. Značky ľudia oslovujú prostredníctvom sociálnych sietí hashtagom #whomademyclothes. Transparentné značky reagujú fotkou pracovníkov, ktorí skutočne prispeli k výrobe ich oblečenia, držiacich nápis I made your clothes (Fashion Revolution, 2020).

Obrázok 20: Kampaň Kto vyrobil moje oblečenie?
Zdroj: © The Greens EFA (2015) CC BY 2.0

E. Príklady zodpovedných značiek

Medzi zahraničné odevné značky, ktoré reprezentujú zmenu, patrí napríklad **People Tree**. Značka funguje už takmer 30 rokov a jej zakladateľka od začiatku dbá aj na vysoké sociálne štandardy celej výroby. Pozná podmienky, v ktorých sa jej produkty vyrábajú, pravidelne navštevuje fabriky a stretáva sa s pracovníkmi. Táto značka získala aj viaceré certifikáty ako Fair Trade bavlna alebo Guaranteed Fairtrade (People Tree, 2020). Ďalšími sociálne zodpovednými značkami sú napríklad **Armedangels**, **Outland Denim, Etiko** či **Know The Origin**. Tieto značky dostali najlepšie hodnotenia v rámci viacerých nezávislých hodnotení, niektoré sú držiteľmi certifikátov udržateľnosti. No etické značky existujú aj na Slovensku. Patria sem napríklad **Miestni, Severanka, Créeme, Aida Style, People on Earth (FRL), Bagbet, CILA, Bartinki, Lull, Artisara, Puojd, Buffet Clothing, Uschyté** a **Mile**. V Českej republike je to napríklad **Bohempia, Paon** či **SUTU**.

Samozrejme, zodpovedných značiek je oveľa viac, v zahraničí i na Slovensku. Navyše niektoré doteraz menej zodpovedné sa pomaly menia k lepšiemu.

3.3 VÍZIA PRE LEPŠÍ ŽIVOT ZVIERAT

Obrázok 21: Líška v kanadskej prírode.
Zdroj: ©Scott Walsh (2017)

Je dôležité **prinášať reálny obraz a fakty o súčasných praktikách** chovu a lovu zvierat pre odevný priemysel. A to nielen bežným spotrebiteľom, ale aj výrobcom odevov, obuvi a nábytku či zákonodarcom na celom svete.

Zákony týkajúce sa dobrých životných podmienok zvierat (tzv. *animal welfare*), závisia od krajiny. V krajinách globálneho Juhu sú nastavené horšie a často sa porušujú. No porušovanie je pravidelne reportované aj v ekonomicky rozvinutejších krajinách, vrátane európskych, kde sú už v platnosti isté opatrenia na ochranu zvierat (European Interest, 2019). Medzi nimi je napríklad **smernica rady 98/58/EC z 20. júla 1998 o ochrane zvierat chovaných na hospodárske účely** (Rada Európskej únie, 1998). Takisto existuje **Platforma EÚ pre dobré životné podmienky zvierat** (EU Platform on Animal Welfare) (European Commission 2020a), ktorá má pomôcť Európskej komisii posilniť dialóg. No táto oblasť má stále nedostatky. Napríklad, v rámci EÚ neexistuje žiadna legislatíva k dobrým životným podmienkam zvierat chovaných na kožušinových farmách. Spomenuté druhy spadajú pod vyššie uvedenú smernicu a nariadenie rady (ES) č. 1099/2009 z 24. septembra 2009 o ochrane zvierat počas usmrcovania.

Táto oblasť stále čelí mnohým výzvam. Je dôležité, aby sa globálne nastavili dostatočné etické štandardy a aby sa zabezpečilo ich následné dodržiavanie a funkčné sankcionovanie. Výrobcovia produktov by mali prísne kontrolovať svojich dodávateľov, naďalej hľadať etické alternatívy a robiť osvetu medzi spotrebiteľmi. Samotní

spotrebitelia by mali odsúdiť krutosť páchanú na zvieratách v mene módy, žiadať transparentnosť od výrobcov, či uprednostňovať materiály neživočíšneho pôvodu. Certifikáty pre takéto oblečenia vydáva napríklad organizácia PETA, ktorá na svojej webstránke vedie aj zoznam etických značiek.

Obrázok 22: Certifikát PETA pre vegánske produkty.
Zdroj: People Tree (2019)

Značky, ktoré vyrábajú kvalitnú obuv bez utrpenia zvierat, sú napríklad **Wills Vegan Shoes, Veja, Vegetarian Shoes** a svoju vegánsku verziu majú aj jedny z najpopulárnejších topánok Dr. Martens. Zo slovenských značiek sú dostupné vo vegánskej verzii napríklad klasické tenisky značky Novesta. Existujú aj špecializované web stránky, ktoré predávajú iba kvalitnú nekoženú obuv, ako je napríklad **Avesu**.

Za práva zvierat bojuje na svete viacero organizácií. K svetovým patria napríklad Fur Free Alliance, Humane Society International, PETA, Respect for Animals, Four Paws a ďalšie organizácie. Na Slovensku sú to napríklad organizácie Humánny pokrok, Zvierací ombudsman a Sloboda zvierat.

4. SÚLAD POLITÍK PRE UDRŽATEĽNÝ ROZVOJ A ZODPOVEDNÉ PODNIKANIE

4.1 SÚLAD POLITÍK PRE UDRŽATEĽNÝ ROZVOJ

Firmy v textilnom a odevnom priemysle majú v mnohých dimenziách viacero pozitívnych aj negatívnych dosahov na planétu, ľudí a ich prosperitu. Od miezd a bezpečnosti pri práci až po nadmernú spotrebu vody a používanie chemikálií. Mali by preto zosúladiť svoje firemné politiky, aby bol ich prínos celkovo pozitívny.

Môžu na to použiť koncept **súladu politík pre udržateľný rozvoj** (Policy Coherence for Sustainable Development – PCSD). To napríklad znamená vedomú snahu zvyšovať **synergie** medzi štátnymi či firemnými politikami v štyroch dimenziách – ekonomickej, sociálnej, environmentálnej a v dimenzii dobrého vládnutia (good governance) (OECD, 2019).

Ide teda o hľadanie win-win riešení pre všetkých stakeholderov vrátane planéty. A zároveň **znižovanie nesúladu a konfliktov** (trade-offs) medzi politikami, ktoré znamenajú, že napríklad pre lacnejšie oblečenie na západe trpí príroda alebo ľudia v krajinách globálneho Juhu.

Súlad firemných politík by mal byť aj **medzi krátkodobými a dlhodobými cieľmi rozvoja**. Znamená to napríklad nevytvárať ekologický dlh pre budúce generácie. Súlad by mal byť tiež nielen v čase, ale aj v priestore – **lokálne aj globálne**. Ide o súlad medzi „tu a teraz“, „inde“ a „neskôr“ (OECD, 2019). Teda medzi zvyšovaním prosperity a biodiverzity v krajine, kde má firma centrálu a aj v krajinách, odkiaľ pochádzajú dodávatelia a subdodávatelia.

Mnoho firiem deklaruje cieľ **dosiahnuť uhlíkovú neutrálnosť** napríklad do roku 2025 alebo 2030. Ale aj táto **snaha** je príliš **málo ambiciózna a nestačí**, lebo firmy by mali ísť za paradigmu udržateľnosti a neutrality – do paradigmy **regenerácie a zvyšovania zdravia ekosystémov a spoločnosti.**

Teda mali by **prispieť k regeneratívnej a cirkulárnej ekonomike**. Firmy totiž zanikajú skôr a rýchlejšie, ako to bolo v minulosti a nemali by po sebe zanechať ekologický a sociálny dlh, ale, obrazne povedané, ani „nulu na účte“. Preto by mali napríklad masívne podporovať sadenie stromov. Je dôležité, aby po nich zostalo pozitívne dedičstvo v niektorej z týchto štyroch dimenzií (ekonomickej, sociálnej, environmentálnej a v dimenzii dobrého vládnutia). Inak hrozí, že firmy, ktoré ich nahradia, sa nejaký čas nebudú správať zodpovedne v snahe obsadiť dieru na trhu.

Zvýšenie podielu cirkulárnej ekonomiky a automatizácie v textilnom priemysle môže mať nepriamy dosah na oblasť dodržiavania ľudských práv. Upcyklácia textilu,

digitálna fabrikácia a robotizácia umožňujú radikálne skrátiť dodávateľské reťazce a preniesť veľkú časť z nich do EÚ. Tým by sa znížila ich komplexnosť, ako aj riziko moderného otroctva, nútenej a detskej práce, porušovania bezpečnosti práce a ľudských práv. Keby firmy presunuli výrobu veľmi rýchlo, ľudia by mohli prísť o prácu, avšak keby bol presun postupný a pomalý, vedeli by sa prispôsobiť aj lokálni subdodávatelia. Zároveň z pohľadu koherencie politík predstavujú tzv. „on-shoring" a lokalizácia dodávateľských reťazcov ekonomické riziko pre krajiny globálneho Juhu. Preto by mali byť tieto procesy postupné a citlivo implementované.

Rozvojoví aktéri by sa mali snažiť zvýšiť koherenciu politík v oblasti textilného priemyslu, a to napríklad využitím rámca **Cieľov udržateľného rozvoja (SDGs)**. Oficiálna slovenská rozvojová spolupráca sa riadi Strednodobou stratégiou na roky 2019 – 2023, v ktorej nájdeme dve prierezové témy – ochrana klímy (SDG 13) a rovnosť príležitostí a rodová rovnosť (SDG 5). Stratégia má tiež šesť sektorových priorít, z ktorých najrelevantnejšia pre rozvoj textilného priemyslu je sektorová priorita 6 – podpora tvorby trhového prostredia. K téme ochrany ľudských práv má blízko SDG 16 – mier, spravodlivosť a silné inštitúcie. V stratégii je zohľadnený pri sektorovej priorite 3 – dobrá správa vecí verejných a budovanie občianskej spoločnosti. Predchádzajúca stratégia rozvojovej spolupráce SR obsahovala aj prierezovú tému dobrá správa vecí verejných. Na zvýšenie politickej koherencie by sa mohli pridať cieľ SDG 16, ako aj dobrá správa vecí verejných medzi prierezové témy budúcej strednodobej stratégie. Je to relevantné najmä pre rozvojové projekty v krehkom kontexte.

Zákazníci, odborná verejnosť a zákonodarcovia by mali motivovať firmy, aby zvýšili transparentnosť dodávateľských reťazcov. Požadovať by mali tiež zvýšenie počtu a kvality interných a externých auditov dodávateľov, ktoré by sa mali zamerať aj na ďalšie vrstvy subdodávateľov v reťazci.

4.2 EÚ A ZODPOVEDNÉ PODNIKANIE

V roku 2018 vstúpila do platnosti smernica EÚ s číslom 2014/95/EU. Zaväzuje veľké a verejne obchodovateľné firmy nad 500 zamestnancov, aby každoročne v nejakej forme **reportovali svoje environmentálne a sociálne dopady v rámci konceptu zodpovedného podnikania a firemnej udržateľnosti** (Európska Komisia, 2020d). Firmy na toto reportovanie môžu využiť viacero nástrojov, štandardov a organizácií. Napríklad môžu reportovať iniciatívam **UN Global Compact** a **CDP** a môžu používať štandardy ako GRI a ISO 26000. V otázke ľudských práv môžu poskytovať informácie napríklad organizácii **Business & Human Rights Centre** a odpovedať na jej otázky.

5. POLITIKA EURÓPSKEJ ÚNIE V OBLASTI TEXTILNÉHO A ODEVNÉHO PRIEMYSLU

V roku 2015 bolo odhadované priemerné **množstvo nového zakúpeného oblečenia** v EÚ zhruba **6,4 milióna ton**, čo je približne **12,7 kg na osobu** (European Clothing Action Plan, 2017). Ak by sa mal vypočítať komplexný dosah celej spotreby textilu a oblečenia v EÚ na životné prostredie, museli by sa analyzovať rôznorodé údaje a vplyvy, ktoré sa dejú väčšinou mimo EÚ. Preto nie je ľahké získať presné čísla. Odhady od Joint Research Center z roku 2006 však vravia, že z celkového dosahu EÚ na životné prostredie spojeného so spotrebou prislúcha oblečeniu 2 – 10 %.

Šajn (2019) podrobne popisuje doterajšiu politiku EÚ týkajúcu sa textilu a oblečenia.

Prvým opatrením, ktoré sa priamo vzťahuje aj na textil a oblečenie, je prijatie takzvaného **Balíčka obehovej ekonomiky** z roku 2018 (Európsky parlament, 2018). Obsahuje štyri schválené legislatívne návrhy a prvýkrát ukladá členským krajinám EÚ **povinnosť zbierať komunálny a textilný odpad oddelene.**

Podľa novej **smernice o odpade** (Európsky parlament a Rada EÚ, 2018a) to budú musieť zabezpečiť **najneskôr do 1. januára 2025**. Diskutovať sa bude aj o cieľoch pre opakované použitie a recykláciu textilu a oblečenia. O tejto problematike má do konca roka 2024 rozhodnúť Európska komisia. Nové, ambiciózne ciele sú nastavené aj pre všetok zmesový komunálny odpad. Smernica hovorí, že do roku 2025 by sa malo opakovane použiť alebo zrecyklovať 55 % hmotnosti tohto odpadu, do roku 2030 60 % a do roku 2035 až 65 %.

Ďalšie dve relevantné smernice menované nižšie síce nešpecifikujú textil a oblečenie, no pozitívny dosah na túto oblasť mať budú. **Smernica o obaloch a odpadoch z obalov** (Európsky parlament a Rada EÚ, 2018b) ukladá členským štátom EÚ povinnosť do konca roka 2025 recyklovať 65 % hmotnosti všetkých obalov a do roku 2030 70 %. Samostatné ciele nastavuje aj pre jednotlivé druhy odpadov (papier, plasty, sklo, kovy...).

Upravená smernica o skládkach odpadov (Európsky parlament a Rada EÚ, 2018c) vyžaduje, aby sa do roku 2035 ukladalo na skládky maximálne 10 % z celkovej hmotnosti komunálneho odpadu.

Ďalšie povinnosti budú postupne prichádzať zo strany EÚ, keďže **v marci 2020 Európska komisia prijala nový akčný plán pre obehové hospodárstvo**. Ten má ambíciu riešiť hlavne zlepšenie životnosti výrobkov, prítomnosť nebezpečných chemických látok, obmedzenie jednorazového používania, znižovanie uhlíkovej stopy a podporu modelu „produkt ako služba“.

Novým cieľom v oblasti obehového hospodárstva je **návrh komplexnej stratégie EÚ pre textilné výrobky**, ktorá bude vychádzať z informácií od priemyselného odvetvia

a iných zainteresovaných strán. Ciele komplexnej stratégie chce EÚ dosiahnuť prostredníctvom súboru opatrení, ktoré zahŕňajú:

- uplatňovanie nového rámca pre udržateľné výrobky na textilné výrobky, vrátane rozvoja opatrení v oblasti ekodizajnu, s cieľom zabezpečiť, aby boli textilné výrobky vhodné pre obehové hospodárstvo, využívanie druhotných surovín, zamedzenie prítomnosti nebezpečných chemických látok a posilnenie pozície obchodných a súkromných spotrebiteľov, aby mali možnosť vybrať si udržateľné textílie a získať ľahký prístup k službám opätovného použitia a opravy;
- zlepšenie obchodného a regulačného prostredia pre udržateľné a obehové textílie v EÚ, najmä poskytovaním stimulov a podpory obehových materiálov a výrobných procesov, modelov „produkt ako služba“, či zvyšovaním transparentnosti prostredníctvom medzinárodnej spolupráce;
- poskytovanie usmernenia s cieľom dosiahnuť vysokú úroveň triedeného zberu textilného odpadu, ktorý musia členské štáty zabezpečiť do roku 2025;
- podporu triedenia, opätovného použitia a recyklovania textilu, a to aj prostredníctvom inovácie, podpory priemyselných aplikácií a regulačných opatrení, napríklad rozšírenej zodpovednosti výrobcu.

Zavedenie týchto opatrení je jedným z cieľov, ktoré majú viesť ku klimatickej neutralite krajín EÚ.

Okrem spomenutých smerníc a stratégií existujú aj iné legislatívne opatrenia a iniciatívy EÚ pre oblasť textilu a odevov. Tie majú za úlohu ochrániť zákazníka, pomôcť mu uvedomelo sa rozhodnúť pri nákupoch, a tak následne prispieť k udržateľnosti. Už v sedemdesiatych rokoch minulého storočia začala EÚ pracovať na zosúladení názvov vlákien, obsahu vlákien v látkach a aj samotných textilných produktov. Od roku 2011 pre túto oblasť platí nové **nariadenie o názvoch a označovaní textilu** (Európsky parlament a Rada EÚ, 2018d).

Taktiež existujú pre oblasť textilu a odevov **európske normy** (CEN, 2020). Špecifické normy určujú napríklad minimálne výkonnostné parametre pre niektoré výrobky, ale aj parametre týkajúce sa životného prostredia.

Relevantná pre textil a odevy je aj dobrovoľná certifikačná schéma s názvom **Environmentálna značka EÚ** – EU Ecolabel (European Commission, 2020b). Na príslušnej webovej stránke je napríklad zoznam firiem, ktoré toto označenie pre svoje produkty získali. **Rozhodnutie komisie** (Európska komisia, 2014) stanovuje kritériá zaručujúce obmedzené používanie látok škodlivých pre zdravie a životné prostredie, zníženie znečistenia vody a ovzdušia, ako aj kritériá na predĺženie životnosti odevov (odolnosť proti zmršteniu počas prania a sušenia, farebná odolnosť proti potu, praniu, mokrému a suchému treniu a vystaveniu svetlu).

Oblasti textilu sa týka aj **zelené verejné obstarávanie** (European Commission, 2020c), ktoré zatiaľ spadá pod dobrovoľné nástroje. Prípravu podkladov pre zelené verejné obstarávanie, ktoré pripisuje dôležitosť aj životnému prostrediu, uľahčujú definované kritériá. Jednotlivé členské štáty a inštitúcie si volia ciele, ktoré chcú v rámci zodpovedného obstarávania dosiahnuť. Kritériá pre textilné produkty sú zhrnuté v dvoch detailných dokumentoch. Prvým je **technický report obsahujúci finálne**

kritéria (Európska komisia, 2017a), druhým je dokument dostupný aj v slovenčine s názvom **Kritériá zeleného verejného obstarávania EÚ pre textilné výrobky a služby** (Európska komisia, 2017b).

5.1 DEFINOVANÉ PROBLÉMY A ODPORÚČANIA NA ZMENU LEGISLATÍVY V OBLASTI NAKLADANIA S TEXTILNÝM ODPADOM

Momentálne v Európe končí na skládkach väčšina textilného odpadu, v priemere len okolo 15 – 20 % je vytriedených. Z toho vyplýva, že členské krajiny majú zatiaľ **limitované skúsenosti so zberom tohto druhu odpadu, no líšia sa medzi jednotlivými krajinami**. Keďže čas na zavedenie oddeleného zberu komunálneho textilného odpadu sa kráti, zvažuje sa použitie účinných pomocných nástrojov, s dôrazom kladeným na **rozšírenú zodpovednosť výrobcov** (skratka RZV, v angličtine EPR) (ARC+, 2018).

Pridanie textilu pod rozšírenú zodpovednosť by pre výrobcov a dovozcov znamenalo extra poplatky za tovar uvedený na trh. Zároveň prijatie zodpovednosti za už nechcený textil, jeho opakované použitie či recykláciu. Buď by museli vytvoriť vlastné zberné programy, alebo prispievať externej organizácii zodpovednosti výrobcov (tzv. OZV), ktorá následne zabezpečí zhodnotenie odpadu pomocou zmluvných partnerov. Oblečenie, bytový textil a obuv je pod rozšírenou zodpovednosťou výrobcov v rámci EÚ (a celého sveta) len vo Francúzsku. Od roku 2007 tam RZV priniesla viacero výhod, no čelí aj veľkým výzvam. V ostatných krajinách zber zabezpečujú zatiaľ len rôzne charity alebo súkromné firmy (Šajn, 2019; Bukhari a kol., 2018).

Zavedenie RZV na textil sa zdá byť, pre rýchly rast množstva textilného odpadu, logické a mohlo by priniesť **viacero výhod. Napríklad zvýšenie miery zberu, opakovaného použitia a recyklácie textilných výrobkov po použití spotrebiteľmi**, čo by pomohlo odstrániť textilný odpad zo skládok a spaľovní a následne dosiahnuť jeho obehovosť. Taktiež by mohlo prispieť k lepšej podpore inovácií a výskumu v oblasti materiálov, dizajnu pre recyklovateľnosť, celého ekodizajnu a recyklačných technológií (Bukhari a kol., 2018; Ecosurety, 2019). Toto opatrenie by čím skôr radi privítali napríklad spracovatelia textilu (Doherty, 2019).

No niektorí odborníci upozorňujú aj na **problémy, výzvy** a **prehnané očakávania** súvisiace so zavedením RZV pre textil (Advanced Waste Solutions, 2019; Ecosurety, 2019).

Argumentom proti zavedeniu RZV je, že **materiálová recyklácia textilu nie je zatiaľ veľmi efektívna**. Výsledné recykláty sú vo väčšine prípadov nižšej, až veľmi nízkej kvality oproti pôvodnému materiálu. Majú tak aj nízku predajnú cenu, a teda celý proces zahrňujúci zber, prevoz a zhodnotenie odpadu môže byť **ekonomicky nevýhodný**. Naopak, napríklad predaj hliníkového recyklátu dokáže pokryť všetky náklady na narábanie s hliníkovým odpadom a jeho zhodnotenie. Z tohto vyplýva, že ak by nedochádzalo k dostatočnému predaju použitého textilu a oblečenia a tento odpad by sa

musel prevažne materiálovo recyklovať, výrobcovia textilu by museli do OZV platiť **nemalé príspevky**. Poplatky by sa znížili až vtedy, keď by sa recyklácia textilu zefektívnila a vytvoril sa dostatočný dopyt po recykláte, čiže **textil by si na svoju recykláciu a manažment dokázal „zarobiť“**.

Do pozornosti vstupuje aj fakt, že textilný odpad, na rozdiel od väčšiny ostatných odpadov, v súčasnosti zbierajú prevádzkovatelia tretích strán, a to aj bez existencie osobitných právnych predpisov týkajúcich sa tohto materiálu. Hodnota použitých textílií vedie k sebestačnej zbernej sieti, ktorá v konečnom dôsledku neguje potrebu systémov nahrádzajúcich náklady, ako je napríklad rozšírená zodpovednosť výrobcov.

To samozrejme platí, ak sa ľudia zbavujú oblečenia a textilu, ktorý je kvalitný, dá sa ďalej používať a predať, je po ňom dopyt a neznižuje sa jeho hodnota pre rýchlo narastajúci prísun nechceného textilu a odevov. Kvalita textilných produktov sa ale za posledné roky výrazne znižuje. Preto môže takýto systém prestať prinášať zisk, či aspoň pokrývať prevádzkové náklady, najmä v chudobnejších krajinách EÚ, vrátane Slovenska. Je to z dôvodu vyhadzovania menšieho počtu vecí a s nízkou zostatkovou hodnotou.

V takomto prípade by zavedenie RZV, ako nástroja na náhradu nákladov, malo zmysel, no prinieslo by veľké výzvy v oblasti potrebnej administratívy a definície nákladov či opodstatnených a spravodlivých poplatkov. Takisto by to mohlo ovplyvniť iniciatívy združení a charít, ktoré podporujú znevýhodnené skupiny obyvateľov (Advanced Waste Solutions, 2019).

Povinná RZV na textil môže priniesť aj vysoké **riziko kontaminácie odovzdaného textilu** či obuvi, ktoré spôsobuje zber do kontajnerov na uliciach. Zároveň by to zvýšilo náklady na zber. No existuje potenciál pre vylepšenie systémov zberu, ako aj samotných kontajnerov.

Vo všeobecnosti sú niektoré RZV systémy **kritizované aj pre zvýšený podiel recyklácie produktov vhodných na opakované použitie**. V diskusii ohľadom RZV pre textil sa objavilo takéto znepokojenie napríklad v severských krajinách. No v rámci zavedenej RZV vo Francúzsku sa táto obava nepotvrdila. Otázka hodná diskusie je, či je udržateľné napríklad zasielanie použitých odevov do krajín globálneho Juhu v mene opakovaného použitia (Palm a kol. 2014).

Bukhari (2018), na základe údajov z roku 2015 od jedinej akreditovanej francúzskej OZV pre textil, uvádza, že síce na opakované použitie išlo 61 % vyzbieraného textilu, avšak až 40 % bolo zaslaných do Afriky, 15 % do iných krajín a len 6 % sa predalo lokálne. Ďalší problém je, že viaceré africké krajiny uvažujú o zákaze dovozu tohto textilu.

Pred zavedením RZV na textil je teda potrebné dôsledne zvážiť všetky pre a proti a posudzovať súčasný stav a možnosti v jednotlivej krajine.

6. POLITIKA A ÚDAJE V OBLASTI TEXTILNÉHO ODPADU NA SLOVENSKU

6.1 POLITIKA SLOVENSKA PRE TEXTILNÝ ODPAD

Tak ako v iných krajinách EÚ, ani na Slovensku nie je súčasná situácia v rámci nakladania s textilným odpadom ideálna. Slovenské samosprávy zatiaľ nie sú zodpovedné za triedenie a zhodnotenie tohto druhu odpadu. Táto povinnosť im prislúcha len pre zmesový odpad, biologicky rozložiteľný odpad a triedený zber (papier, plasty, sklo, kovy, kompozitné obaly). Ak by sa samospráva rozhodla nechcený textil triediť vo vlastnej réžii, náklady na zberné nádoby a odvoz odpadu musí zaplatiť z miestneho poplatku od občanov. Je to z dôvodu, že **textilný odpad na Slovensku nespadá pod rozšírenú zodpovednosť výrobcov** (Euractiv, 2014). Výrobcovia či dovozcovia textilných produktov teda nenesú legislatívnu zodpovednosť za nechcený textil a ani neprispievajú organizáciám zodpovednosti výrobcov (OZV) na nakladanie s týmto odpadom a jeho následné zhodnotenie. OZV preto výdavky spojené s nakladaním s týmto odpadom samosprávam nepreplácajú. Z toho vyplýva, že pokiaľ samosprávy nemajú povinnosť triediť textilný odpad oddelene od iných zložiek, a takýto systém by mali platiť z miestneho poplatku, pravdepodobne to väčšina nebude robiť pre finančné dôvody či časovú náročnosť rozbehnutia nového projektu. Dostatočnou motiváciou nemusí byť ani zvýšenie poplatkov za uloženie odpadov na skládky.

Obrázok 23: Kontajner Humana na zber oblečenia a obuvi.
Zdroj: © INCIEN archív (2019)

No existuje aj iná možnosť, ako zabezpečiť triedenie a odvoz textilného odpadu v rámci samospráv. Tou je **dohoda s charitou alebo súkromnou spoločnosťou o umiestnení zberných kontajnerov** v rámci územia mesta či obce. Na Slovensku sú vo väčšom množstve rozmiestnené kontajnery Humana alebo kontajnery slovenskej organizácie Ekocharita.

Odvoz nechceného textilu sa, v spolupráci s charitami či súkromnými spoločnosťami, zabezpečuje najmä v menších obciach aj v rámci **vyhlásených zbierok**, keď občania odovzdajú nepotrebné veci napríklad na miestnom úrade či v dome kultúry.

Situácia so zberom textilného odpadu na Slovensku by sa však **do začiatku roka 2025 mala zmeniť**. Po prvý raz budú mať členské krajiny EÚ podľa novej smernice o odpade (Európsky parlament a Rada EÚ, 2018a) **povinnosť zbierať komunálny textilný odpad oddelene.**

Otázne je, ako bude ďalej postupovať envirorezort a EÚ. Či sa napríklad pridá textilný odpad pod rozšírenú zodpovednosť výrobcov. Respektíve, či sa nastavia konkrétne ciele aj pre opakované použitie a recykláciu textilu a oblečenia. Európska komisia sa má k tejto problematike vyjadriť do konca roka 2024 (Európsky parlament a Rada EÚ, 2018a).

A. Ciele a opatrenia

Ciele pre zhodnocovanie, resp. zneškodňovanie odpadov z textilu **neboli doposiaľ stanovené** ešte v žiadnom Programe odpadového hospodárstva SR (tzv. POH SR).

V POH SR na rok 2016 – 2020 (MŽP SR, 2015) a aj v Správe o stave životného prostredia SR v roku 2018 (MŽP SR a SAŽP, 2019) sa zdôrazňuje potreba vytvoriť účinný systém triedeného zberu hlavných druhov komunálnych odpadov vrátane textilu a šatstva. A to hlavne kvôli povinnosti dosiahnuť do roku 2020 úroveň recyklácie komunálnych odpadov minimálne 50 % z celkovej hmotnosti vyprodukovaných komunálnych odpadov. No **zatiaľ sa nepodarilo dosiahnuť ani spomenutý cieľ v rámci celkovej recyklácie komunálnych odpadov, ani cieľ vytvorenia účinného systému triedenia textilu a šatstva.**

Ministerstvo životného prostredia sa bude tejto téme podrobnejšie venovať v novom Programe odpadového hospodárstva na roky 2021 – 2025.

V rámci Programu predchádzania vzniku odpadu SR oblasť textilného odpadu taktiež zatiaľ nie je riešená samostatne.

Program predchádzania vzniku odpadu SR na roky 2014 – 2018 (MŽP SR, 2013) spomenul textil iba ako jednu z potenciálnych zložiek v rámci **podpory zriaďovania centier opätovného používania vecí**.

V Programe predchádzania vzniku odpadu SR na roky 2019 – 2025 (MŽP SR, 2018) je textil priamo spomenutý len ako príklad relevantného druhu odpadu v rámci opatrenia týkajúceho sa posúdenia možností **zavedenia finančnej motivácie** (z Environmentálneho fondu, OZV) **pre subjekty zaoberajúce sa prípravou na opätovné používanie**. MŽP SR má toto opatrenie zvážiť do roku 2025.

Malým pozitívom je zmena slovenskej legislatívy týkajúcej sa definície takzvaného **vedľajšieho produktu**. Vedľajší produkt, napríklad zvyšky z výroby, ktorý nie je

definovaný ako odpad, musí byť naďalej schválený na okresnom úrade. No po novom platí výnimka pre textilné ústrižky (Schabjuk, 2019).

B. Odporúčania

Pre rýchlejšie a efektívnejšie zmeny v oblasti problému hromadenia odpadu z textilu je potrebná **medzirezortná spolupráca**. Tá by mala viesť k **vytvoreniu komplexnej stratégie** nielen pre textilný odpad, ale pre celý textilný a odevný priemysel na Slovensku.

Na začiatok sa vyžaduje zváženie zlepšenia evidencie, čo by prinieslo jasnejší obraz o celkovom množstve vyprodukovaného textilného odpadu (prípadne o priemernej spotrebe oblečenia na SK). Napríklad je vhodné zvážiť povinné vykazovanie množstva vyzbieraného oblečenia a obuvi, vrátane spôsobov nakladania s ním, aj pre združenia, charity a súkromné spoločnosti, prípadne organizátorov swapov oblečenia, ktorým po výmennom podujatí zostávajú nechcené kúsky.

Štátne orgány by sa mali spolu zamyslieť nad **možnosťami a formami podpory a motivácie** rozličných subjektov, ktoré prispievajú k premene tohto priemyslu z jeho lineárnej formy na cirkulárnu. Podporené by mohli byť napríklad lokálne firmy a značky, ktorých produkty sú navrhnuté a vyrobené v súlade s aspoň niektorými princípmi cirkulárneho dizajnu, zaoberajú sa výrobou z recyklátov, upcykláciou, prenájmom, predajom oblečenia z druhej ruky, či úpravou a opravou odevov a obuvi. Ďalej organizátori takzvaných swapov oblečenia, neziskové organizácie vykonávajúce osvetu a iniciatívy v oblasti pomalej módy a opravy. Taktiež aj subjekty, ktoré zbierajú a triedia nechcené textilné výrobky, prípadne ich darúvajú znevýhodneným skupinám, tvorcovia efektívnych a inovatívnych recyklačných technológií, materiálov či spracovatelia odpadu.

Poslednej spomenutej skupine by mohlo pomôcť pridanie textilu pod RZV a nastavenie cieľov recyklácie. Chýbajúcu rozšírenú zodpovednosť výrobcov na textil kritizuje napríklad slovenská nezisková organizácia CEPTA (Szalai, 2019). No zavedenie rozšírenej zodpovednosti výrobcov na textil je potrebné dobre zvážiť. Ako bolo spomenuté v kapitole 5.1, niektorí odborníci upozorňujú aj na možné problémy a nevýhody súvisiace s jej zavedením.

6.2 ÚDAJE O ODPADE Z TEXTILU NA SLOVENSKU

Presný údaj o celkovom ročnom množstve vytvoreného odpadu z textilu nie je známy. Dostupné sú len čiastkové údaje za niektoré prúdy odpadov.

Pre zistenie celkového množstva odpadu z textilu by bolo potrebné spočítať nasledovné prúdy:

1. množstvo z netriedeného zmesového komunálneho odpadu (známy je len priemerný percentuálny podiel z vykonaných dostupných analýz ZKO);
2. množstvo z triedeného komunálneho odpadu, ktorý sa eviduje (údaje sú dostupné cez Regionálny informačný systém o odpadoch – RISO);
3. množstvo vytriedeného komunálneho textilného odpadu, ktorý sa neeviduje (zozbieraný charitami a súkromnými spoločnosťami, ktoré množstvá nikde nenahlasujú);
4. množstvo evidovaného odpadu okrem komunálneho (hlavne z textilného priemyslu – údaje sú dostupné cez RISO);
5. množstvo nevykázaného odpadu (okrem komunálneho) končiaceho na skládke a v spaľovni (hlavne z textilného priemyslu – údaje nie sú známe);
6. množstvo odpadu končiaceho na čiernych skládkach.

V rámci **Katalógu odpadov** sú definované viaceré kategórie ostatných (O) i nebezpečných (N) odpadov, ktoré súvisia s textilom a oblečením. Tieto kategórie podávajú **komplexný obraz o rôznom odpade**, ktorý je spojený aj s výrobou či balením textilu, nielen s konečnými nechcenými produktmi.

04	ODPADY Z KOŽIARSKEHO, KOŽUŠNÍCKEHO A TEXTILNÉHO PRIEMYSLU	
04 01	ODPADY Z KOŽIARSKEHO A KOŽUŠNÍCKEHO PRIEMYSLU	
04 01 01	odpadová glejovka a štiepenka	O
04 01 02	odpad z lúhovania	O
04 01 03	odpady z odmasťovania obsahujúce rozpúšťadlá bez kvapalnej fázy	N
04 01 04	činiaca brečka obsahujúca chróm	O
04 01 05	činiaca brečka neobsahujúca chróm	O
04 01 06	kaly najmä zo spracovania kvapalného odpadu v mieste jeho vzniku obsahujúce chróm	O
04 01 07	kaly najmä zo spracovania kvapalného odpadu v mieste jeho vzniku neobsahujúce chróm	O
04 01 08	odpadová vyčinená koža (holina, stružliny, odrezky, brúsny prach) obsahujúca chróm	O
04 01 09	odpady z vypracúvania a apretácie	O
04 01 99	odpady inak nešpecifikované	

04 02	ODPADY Z TEXTILNÉHO PRIEMYSLU	
04 02 09	odpad z kompozitných materiálov (impregnovaný textil, elastomér, plastomér)	O
04 02 10	organické látky prírodného pôvodu, napríklad tuky a vosky	O
04 02 14	odpad z apretácie obsahujúci organické rozpúšťadlá	N
04 02 15	odpad z apretácie iný ako uvedený v 04 02 14	O
04 02 16	farbivá a pigmenty obsahujúce nebezpečné látky	N
04 02 17	farbivá a pigmenty iné ako uvedené v 04 02 16	O
04 02 19	kaly zo spracovania kvapalného odpadu v mieste jeho vzniku obsahujúce nebezpečné látky	N
04 02 20	kaly zo spracovania kvapalného odpadu v mieste jeho vzniku iné ako uvedené v 04 02 19	O
04 02 21	odpady z nespracovaných textilných vlákien	O
04 02 22	odpady zo spracovaných textilných vlákien	O
04 02 99	odpady inak nešpecifikované	
15	**ODPADOVÉ OBALY, ABSORBENTY, HANDRY NA ČISTENIE, FILTRAČNÝ MATERIÁL A OCHRANNÉ ODEVY INAK NEŠPECIFIKOVANÉ**	
15 01	OBALY VRÁTANE ODPADOVÝCH OBALOV Z TRIEDENÉHO ZBERU KOMUNÁLNYCH ODPADOV	
15 01 09	obaly z textilu	O
19	**ODPADY ZO ZARIADENÍ NA ÚPRAVU ODPADU, Z ČISTIARNÍ ODPADOVÝCH VÔD MIMO MIESTA ICH VZNIKU A Z ÚPRAVNÍ PITNEJ VODY A PRIEMYSELNEJ VODY**	
19 12	ODPADY Z MECHANICKÉHO SPRACOVANIA ODPADU NAPRÍKLAD TRIEDENIA, DRVENIA, LISOVANIA, HUTNENIA A PELETIZOVANIA INAK NEŠPECIFIKOVANÉ	
19 12 08	textílie	O
20	**KOMUNÁLNE ODPADY (ODPADY Z DOMÁCNOSTÍ A PODOBNÉ ODPADY Z OBCHODU, PRIEMYSLU A INŠTITÚCIÍ) VRÁTANE ICH ZLOŽIEK Z TRIEDENÉHO ZBERU**	
20 01	ZLOŽKY KOMUNÁLNYCH ODPADOV Z TRIEDENÉHO ZBERU OKREM 15 01	
20 01 10	šatstvo	O
20 01 11	textílie	O

Tabuľka 1: Katalóg odpadov v SR – kódy týkajúce sa textilného odpadu.
Zdroj: Odpady – portal.sk (2018)

Ako už bolo spomenuté, existujú čiastkové údaje o odpade z textilu v rámci niektorých prúdov odpadov. Vo Vyhodnotení POH SR 2006 – 2010 (MŽP SR, 2010) sú zverejnené údaje za roky 2005 – 2009 o siedmych vyčlenených druhoch odpadov súvisiacich s textilom.

Kód odpadu	Názov odpadu	Kategória odpadu
040209	Odpad z kompozitných materiálov (impregnovaný textil, elastomér, plastomér)	O
040221	Odpady z nespracovaných textilných vlákien	O
040222	Odpady zo spracovaných textilných vlákien	O
150109	Obaly z textilu	O
191208	Textílie	O
200110	Šatstvo	O
200111	Textílie	O

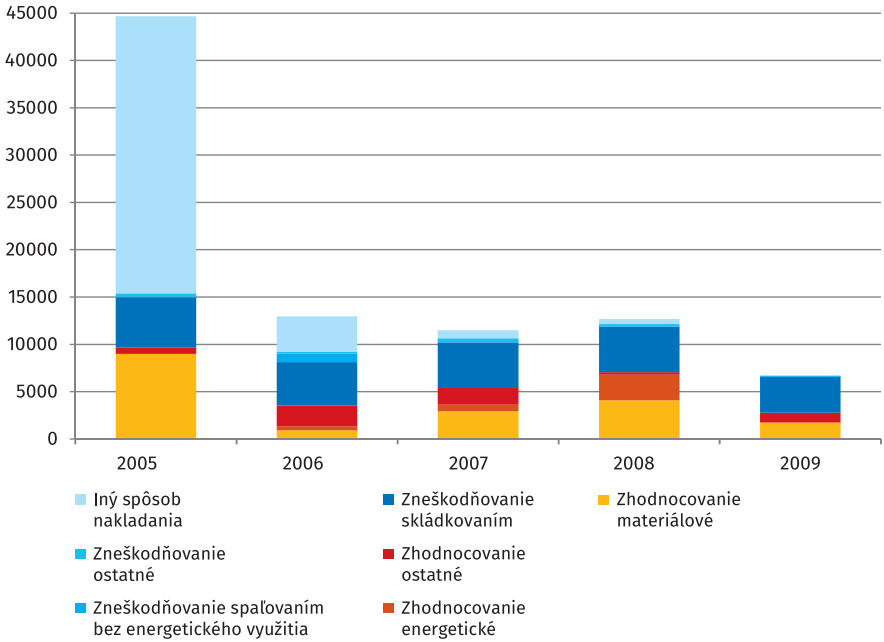
Tabuľka 2: Vyčlenené kategórie odpadov súvisiace s textilom.
Zdroj: MŽP SR (2010)

Je potrebné zdôrazniť, že nasledovné údaje sú **len za evidované odpady**, a teda nepredstavujú celkové množstvo vyprodukovaného textilného odpadu na Slovensku.

Celkové nakladanie s evidovanými odpadmi z textilu na Slovensku v rokoch 2005 – 2009 je uvedené v tab. 3 a graficky znázornené na obr. 24 (MŽP SR, 2010).

Znak	Spôsob nakladania	2005		2006		2007		2008		2009	
		t	%	t	%	t	%	t	%	t	%
01	Zhodnocovanie materiálové	8 986	20,11	912	7,03	2 916	25,38	4 095	32,32	1 724	25,54
02	Zhodnocovanie energetické	13	0,03	441	3,40	704	6,13	2 701	21,32	67	0,99
03	Zhodnocovanie ostatné	659	1,47	2 170	16,73	1 869	16,27	277	2,19	986	14,61
04	Zneškodňovanie skládkovaním	5 309	11,88	4 597	35,44	4 721	41,09	4 777	37,70	3 772	55,88
05	Zneškodňovanie spaľovaním bez energetického využitia	51	0,11	918	7,08	23	0,20	83	0,66	14	0,21
06	Zneškodňovanie ostatné	369	0,83	142	1,09	416	3,62	215	1,70	138	2,04
07	Iný spôsob nakladania	29 302	65,57	3 793	29,24	840	7,31	522	4,12	49	0,73
	SPOLU	**44 689**	**100**	**12 973**	**100**	**11 489**	**100**	**12 670**	**100**	**6 750**	**100**

Tabuľka 3: Nakladanie s evidovanými odpadmi z textilu v SR v rokoch 2005 – 2009.
Zdroj: MŽP SR (2010)

Obrázok 24: Celkové nakladanie s evidovanými odpadmi z textilu v SR 2005 – 2009.
Zdroj: MŽP SR (2010)

Materiálové zhodnotenie odpadov z textilu sa pohybovalo, s výnimkou v r. 2006, v rozmedzí 20,11 % v r. 2005 po 32,32 % v r. 2008. Energetické zhodnotenie odpadov z textilu vzrástlo z 0,03 % v r. 2005 na 21,32 % v r. 2008, ale v roku 2009 zase údajne kleslo na 0,99 %. Pomerne vysoký je však podiel odpadov z textilu zneškodňovaných skládkovaním a v percentuálnom vyjadrení mal narastajúci trend: od 11,88 % v r. 2005, až na 55,8 % v roku 2009. Pozitívnym trendom bol pokles iného spôsobu nakladania zo 65,57 % v r. 2005 na 0,73 % v r. 2009.

Aj v minulosti bol **problémom nedostatočný zber odpadov z textilu**. V niektorých obciach doteraz nie je vôbec zavedený triedený zber tohto druhu odpadu. Pozitívom je, že v minulosti bola na Slovensku dlhoročná **tradícia výkupu starého šatstva zbernými surovinami**. Takáto forma výkupu už dnes nefunguje.

Čo sa týka údajov za ďalšie roky, podobné vyhodnotenie týkajúce sa textilného odpadu v rámci nasledovného POH SR 2011 – 2015 už nebolo vytvorené. Preto pre potreby tejto štúdie poskytlo MŽP SR relevantné údaje od roku 2010 po najaktuálnejšie z roku 2018 (MŽP SR, 2020). Množstvá (viď. tab. 4) predstavujú 7 tých istých kategórií, ako bolo vyčlenených vo Vyhodnotení POH SR 2006 – 2010 (viď. tab. 2).

Por.	SPOS SKRAT	Kod Nakl	2010		2011		2012		2013		2014	
			t	%	t	%	t	%	t	%	t	%
1	Materiálové zhodnotenie	R03	311	7,43	435	7,52	378	9,65	1 158	29,41	2 449	51,63
2	Energetické zhodnotenie	R01	26	0,61	1 746	30,16	856	21,83	62	1,59	68	1,44
3	Skládkovanie	D01	3 791	90,55	3 604	62,26	2 633	67,19	2 683	68,16	2 211	46,60
4	Spálenie	D10	59	1,41	4	0,06	52	1,34	33	0,84	16	0,33
	SPOLU		**4 187**	**100**	**5 789**	**100**	**3 920**	**100**	**3 936**	**100**	**4 744**	**100**

Por.	SPOS SKRAT	Kod Nakl	2015		2016		2017		2018	
			t	%	t	%	t	%	t	%
1	Materiálové zhodnotenie	R03	3 080	41,75	3 392	42,44	3 727	65,02	3 529	67,56
2	Energetické zhodnotenie	R01	122	1,66	55	0,69	88	1,53	7	0,13
3	Skládkovanie	D01	4 155	56,32	4 509	56,40	1 902	33,18	1 685	32,25
4	Spálenie	D10	20	0,27	38	0,47	16	0,27	3	0,06
	SPOLU		**7 377**	**100**	**7 994**	**100**	**5 731**	**100**	**5 224**	**100**

Tabuľka 4: Celkové nakladanie s evidovanými odpadmi z textilu v SR 2010 – 2018.
Zdroj: MŽP SR (2020)

V rámci evidencie sa medzičasom prestali používať dočasné kódy nakladania, a preto je výsledných spôsobov nakladania s odpadmi menej. V porovnaní s rokmi 2005 – 2009 sa evidentne **znižuje celkové množstvo** odpadov súvisiacich s textilom a oblečením. Predpokladá sa, že to súvisí **s triedením a znovu využívaním bez evidencie textilu ako odpadu** (MŽP SR, 2020).

Množstvá o evidovanom textilnom odpade sú cez Eurostat Data Explorer dostupné aj za celú **EÚ**. Pravdepodobne však výsledné množstvá započítavajú aj údaje z iných kategórií týkajúcich sa textilného odpadu v porovnaní s vyčlenenými kategóriami v tab. 2. Dáta z Eurostatu zahŕňajú relevantné odpady zo všetkých NACE aktivít a domácností. Výsledné množstvá za jednotlivé roky sa teda líšia od množstiev z Vyhodnotenia POH SR 2006 – 2010 a sú vyššie. Dáta z Eurostatu ukazujú, že množstvo evidovaných odpadov týkajúcich sa textilu na Slovensku, v Českej republike, i celej EÚ za posledné roky kolíše. No **od roku 2012 tieto druhy odpadov na Slovensku i v Českej republike stúpajú**.

	2004	2006	2008	2010	2012	2014	2016
Európska únia (28 krajín)	4430000	3830000	2420000	2150000	2140000	2210000	2190000
Česká republika (pre porovnanie)	310438	78090	77359	62259	63152	90297	108273
Slovenská republika	15300	18521	14530	8351	9445	11484	14751

Tabuľka 5: Textilný odpad v tonách za rok – všetky NACE aktivity a domácnosti.
Zdroj: Eurostat – Data Explorer – Textil waste (2020)

Po prepočítaní týchto evidovaných množstiev na osobu a kilogramy je to v priemere 2 – 3 kg na Slováka za rok a 4 – 5 kg na priemerného Európana za posledných pár rokov. Keďže v rámci evidencie chýbajú niektoré čiastkové údaje, skutočné množstvá sú vyššie.

	2004	2006	2008	2010	2012	2014	2016
Európska únia (28 krajín)	9	8	5	4	4	4	4
Česká republika (pre porovnanie)	30	8	7	6	6	9	10
Slovenská republika	3	3	3	2	2	2	3

Tabuľka 6: Textilný odpad v kg na osobu za rok – všetky NACE aktivity a domácnosti.
Zdroj: Eurostat – Data Explorer – Textil waste (2020)

Textilný odpad nepredstavuje veľký hmotnostný či objemový podiel v porovnaní s inými druhmi odpadov, no ani zanedbateľný. Má tiež výrazný negatívny dosah na ľudské zdravie, životné prostredie a život zvierat. Navyše jeho množstvo vo svete stále rastie pre trend rýchlej módy. Preto je potrebné zaoberať sa ním.

Čo sa týka **priemerného hmotnostného podielu textilu a obuvi v zmesovom komunálnom odpade**, dostupné fyzické analýzy vykonané v rokoch 2016 – 2019 vravia o približne **5-percentnom** zastúpení v zástavbe KBV (komplexná bytová zástavba) a IBV (individuálna bytová zástavba). Rozmedzie podielu je približne medzi 1 – 7 % a závisí od roku a typu zástavby. Toto množstvo by po prepočte na všetok vytvorený zmesový komunálny odpad za rok 2018 predstavovalo približne **10,6 kg na jedného obyvateľa Slovenska, a teda 57721 ton odpadu z textilu a obuvi.** Prepočet berie do úvahy priemerné 4-percentné zastúpenie textilu a obuvi zistené v rámci analýz zmesového komunálneho odpadu z roku 2018 (INCIEN a kol., 2020). Tento odpad putuje prevažne na skládky, prípadne do spaľovní.

Pre účely sledovania trendov triedeného zberu komunálneho odpadu sú jednotlivé druhy odpadov zaradené do piatich prúdov, medzi nimi je osobitne prúd označený ako šatstvo a textil. POH SR 2016 – 2020 obsahuje údaje o evidovanom vytriedenom

komunálnom textile a šatstve (viď. tab. 7) (MŽP SR, 2015). Od roku 2010 sa toto množstvo zvyšuje. No z celkového množstva vytriedeného komunálneho odpadu to v roku 2013 bolo len 0,5 % hmotnosti. Nechcený textil zozbieraný charitami a inými súkromnými spoločnosťami sa neeviduje.

Druh/prúd odpadu	2010	2011	2012	2013
Šatstvo a textil (t)	264,62	447,88	951,14	1 385,32
Medziročný nárast/pokles (%)	-16,49	+69,25	+112,36	+45,65
Spolu všetky zložky (t)	**230 327,14**	**235 801,66**	**259 155,76**	**262 355,37**

Tabuľka 7: Triedený evidovaný komunálny odpad (KO) z textilu v SR a celkové množstvo triedeného KO.
Zdroj: MŽP SR (2015)

Textilný odpad je podľa analýz **zastúpený aj vo voľne pohodenom odpade a na čiernych skládkach** (Ladomerský a Veverka, 2005; Moňok, 2009).

7. ZÁVER

Je preukázané, že textilný a odevný priemysel majú **veľký negatívny dosah na životy ľudí, zvierat a celú prírodu**. Pre mnohých ľudí znamená textil živobytie, no, paradoxne, si často prácou poškodzujú vlastné zdravie a prostredie, v ktorom žijú. Pracovníci pochádzajúci najmä z krajín globálneho Juhu sú vykorisťovaní a musia bojovať s neľudskými podmienkami. Každý rok v mene módy trpí a zomiera veľké množstvo zvierat. Trendy sa menia čoraz rýchlejšie a výsledkom sú preplnené šatníky ľudí z bohatších krajín, ktorí sú neustále ovplyvňovaní a nabádaní okolím a marketingom módnych značiek, kupovať nové veci. Viditeľným výsledkom celého systému sú **kopy nechceného a nekvalitného oblečenia na skládkach, v spaľovniach, aj vo voľnej prírode**. To, čo nie je viditeľné, sú **toxické chemikálie**, syntetické vlákna či emisie skleníkových plynov spojené s textilným a odevným priemyslom, ktoré unikajú do vody, pôdy a vzduchu.

V poslednom období si ale **čoraz viac ľudí** uvedomuje tieto skutočnosti a **snaží sa prispieť k pozitívnej zmene**. Rozšírenie etickej a udržateľnej módy si vyžaduje **spoluprácu** medzi dizajnérmi, výrobcami, značkami a spotrebiteľmi. Dizajnéri, značky a výrobcovia musia naplniť požiadavky spotrebiteľov na štýl, komfort, kvalitu a estetiku produktov, no zároveň minimalizovať environmentálne a sociálne dopady ich činnosti. Na to potrebujú zavádzať inovatívne udržateľné materiály a nové biznis modely, znižovať komplexnosť dodávateľských reťazcov smerom k lokálnej produkcii a transparentne reportovať o svojich dopadoch.

Spotrebitelia musia pochopiť, ako ich prístup k oblečeniu ovplyvňuje životné prostredie či životy iných ľudí a zvierat, a následne sa snažiť zmeniť k lepšiemu nákupné zvyky, starostlivosť o odevy a zaobchádzanie s nimi po doslúžení.

Zákonodarcovia musia zabezpečiť nielen **vhodné nastavenie zákonov**, ale aj **efektívnu kontrolu ich dodržiavania**. Nevyhnutná je aj medzirezortná spolupráca. Zmeny musia ísť však aj z ďalších smerov vrátane **vzdelávacích a vedeckých inštitúcií** či **médií**.

Príklady dobrej praxe ukazujú, že **existujú alternatívy k súčasnému systému** a je v ľudských silách spraviť tento sektor ekonomicky, environmentálne aj sociálne udržateľným. No bude potrebné **prekonať ešte veľa výziev a vyvinúť veľké úsilie**, a to vo všetkých krajinách sveta vrátane Slovenska.

8. REFERENCIE

1. aboutbiosynthetics.org, 2020. WHAT ARE BIOSYNTHETICS? Prístup: 27. 1. 2020. Dostupné online: https://aboutbiosynthetics.org/
2. ACR+, 2018. EPR and textiles: The role for EPR in the new requirements on separate collection of textiles. Prístup: 17. 1. 2020. Dostupné online: https://www.acrplus.org/en/events/past-events/event/375-epr-and-textiles-the-role-for-epr-in-the-new-requirements-on-separate-collection-of-textiles
3. Adidas, 2018. Adidas Annual Report 2017. Dostupné online: https://www.adidas-group.com/media/filer_public/6a/69/6a690baa-8430-42c5-841d-d9222a150aff/annual_report_gb-2017_en_secured.pdf
4. Advanced Waste Solutions, 2019. Extended producer responsibility? Not so fast. Prístup: 17. 1. 2020. Dostupné online: https://advancedwastesolutions.ca/extended-producer-responsibility-for-textiles-not-so-fast/
5. Akhter S., 2010. Health and occupational safety for female workforce of garment industries in Bangladesh. Dostupné online: https://www.banglajol.info/index.php/JME/article/view/5364
6. Al Jazira, 2019. Bangladesh police and garment workers clashed over wage rise. Prístup: 13. 1. 2020. Dostupné online: https://www.aljazeera.com/news/2019/01/bangladesh-police-garment-workers-clash-wage-hike-190113150811791.html)
7. Bale R., 2016. Fur farms still unfashionably cruel, critics say. Prístup: 21. 1. 2020. Dostupné online: https://www.nationalgeographic.com/news/2016/08/wildlife-china-fur-farming-welfare/
8. Baptist World Aid, 2019a. Ethical fashion guide. Prístup: 15. 1. 2020. Dostupné online: https://baptistworldaid.org.au/resources/2019-ethical-fashion-guide/
9. Baptist World Aid, 2019b. Ethical fashion report 2019. Dostupné online: https://www.businesshumanrights.org/sites/default/files/documents/FashionReport_2019_9-April-19-FINAL.pdf
10. Barrett P. M., Baumann-Pauly D., 2019. Made in Ethiopia: Challenges in the Garment Industry's New Frontier. Center for Business and Human Rights. Dostupné online: https://issuu.com/nyusterncenterforbusinessandhumanri/docs/nyu_ethiopia_final_online
11. Boucher J., Friot D., 2017. Primary microplastics in the oceans: A global evaluation of sources, International Union for Conservation of Nature, str. 21, Dostupné online: https://portals.iucn.org/library/sites/library/files/documents/2017-002-En.pdf

12. Bukhari M.A., Carrasco-Gallego1 R., Ponce-Cueto2 E., 2018. Developing a national programme for textiles and clothing recovery. Dostupné online: https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0734242X18759190
13. Business & Human Rights Centre, 2020, UK Modern Slavery Act & Modern Slavery Registry. Dostupné online: https://www.business-humanrights.org/en/uk-modern-slavery-act
14. Butler S., 2019. Why are wages so low for garment workers in Bangladesh? The Guardian. Prístup: 12. 1. 2020. Dostupné online: https://www.theguardian.com/business/2019/jan/21/low-wages-garment-workers-bangladesh-analysi)
15. CEN, 2020. CEN/TC 248 – Textiles and textile products. Prístup: 10. 1. 2020. Dostupné online: https://standards.cen.eu/dyn/www/f?p=204:7:0::::FSP_ORG_ID:6229&cs=1CD56AD35AEB8C1A2E7CEE2BB715CAB9F
16. Clean Clothes Campain, 2020a. Rana Plaza. Prístup: 12. 1. 2020. Dostupné online: https://cleanclothes.org/campaigns/past/rana-plaza.
17. Clean Clothes Campaign, 2020b. Gender Equality. Prístup: 12. 1. 2020. Dostupné online: https://cleanclothes.org/gender-equality
18. Clean Clothes Campaign, 2020c. Working ours. Prístup: 12. 1. 2020. Dostupné online: https://cleanclothes.org/issues/working-hours;
19. Clean Clothes Campaign, 2020d. Working ours. Prístup: 12. 1. 2020. Dostupné online: https://cleanclothes.org/campaigns/past/tazreen
20. Clean Clothes Campaign, 2020e. Ali Enterprises. Prístup: 12. 1. 2020. Dostupné online: https://cleanclothes.org/campaigns/past/ali-enterprises
21. Clean Clothes Campaign, 2020f. Fair contracts. Prístup: 12. 1. 2020. Dostupné online: https://cleanclothes.org/fair-contracts
22. Clean Clothes Campaign, 2020g. Transparency, Prístup: 12. 1. 2020. Dostupné online: https://cleanclothes.org/transparency)
23. Clean Clothes Campaign, 2020h. Right to organise. Prístup: 12. 1. 2020. Dostupné online: https://cleanclothes.org/right-to-organise
24. Decathlon 2HAND, 2020. Prístup: 28. 1. 2020. Dostupné online: https://second-hand.decathlon.it/
25. Doherty, J. 2019. TRA calls for 2022 timetable for textile EPR. Prístup: 17. 1. 2020. Dostupné online: https://www.letsrecycle.com/news/latest-news/tra-calls-for-2022-deadline-for-textile-epr/.
26. Dutch center for Circular textiles, 2020. It's time for change. Prístup: 18. 1. 2020. Dostupné online: https://www.dutchcentreforcircular textiles.nl/

27. Ecosurety, 2019. The future of textiles EPR – the start of shoddy recycling policy. Prístup: 17. 1. 2020. Dostupné online: https://www.ecosurety.com/news/the-future-of-textiles-epr-the-start-of-shoddy-recycling-policy/

28. Ecotextile, 2016. One third of all clothing "never sold". Dostupné online: https://www.ecotextile.com/2016042122078/fashion-retail-news/one-third-of-all-clothing-never-sold.html

29. Effective, 2020. A NEW ERA OF FIBERS AND PLASTICS. Prístup: 23. 1. 2020. Dostupné online: (http://effective-project.eu/The-Project/)

30. Ekocharita, 2020. Emailová komunikácia s p. Kunákom – január 2020.

31. Ekonomika.sme.sk, 2005. ATOP: Budúcnosť slovenských textilných a odevných firiem je v technickom textile. Prístup: 13. 1. 2020. Dostupné online: https://ekonomika.sme.sk/c/2382341/atop-buducnost-slovenskych-textilnych-a-odevnych-firiem-je-v-technickom-textile.html

32. Ellen Mac Arthur Foundation, 2017. A new textiles economy: Redesigning fashion's future. Dostupné online: https://www.ellenmacarthurfoundation.org/our-work/activities/make-fashion-circular/report

33. Ethiopian Investment Commission, 2016. Hawassa Industrial Park Inaugurated. Prístup: 12. 1. 2020. Dostupné online: http://www.investethiopia.gov.et/about-us/how-we-can-help?id=466

34. Euractiv, 2014. Čo prinesie nový zákon o odpade mestám a obciam? Prístup: 16. 1. 2020. Dostupné online: https://euractiv.sk/section/regionalny-rozvoj/news/co-prinesie-novy-zakon-o-odpadoch-mestam-a-obciam-022983/

35. European Clothing Action Plan, 2017. Mapping clothing impacts in Europe: The environmental cost, 2017. Dostupné online: http://www.ecap.eu.com/wp-content/uploads/2018/07/Mapping-clothing-impacts-in-Europe.pdf

36. European Commission, 2017. Commission staff working document – Sustainable garment value chains through EU development action. Dostupné online: https://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/10102/2017/EN/SWD-2017-147-F1-EN-MAIN-PART-1.PDF

37. European Commission, 2020. Employement, Social Affairs & Inclussion. Prístup: 15. 1. 2020. Dostupné online: https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1&langId=en

38. European Commission, 2020a. EU Platform on animal welfare. Prístup: 19. 1. 2020. Dostupné online: https://ec.europa.eu/food/animals/welfare/eu-platform-animal-welfare_en

39. European Commission, 2020b. Environmentálna značka EÚ (EU Ecolabel) Prístup: 10. 1. 2020. Dostupné online: http://ec.europa.eu/ecat/category/en/14/textile-products.

40. European Commission, 2020c. EU GPP Criteria. Prístup: 10. 1. 2020. Dostupné online: https://ec.europa.eu/environment/gpp/eu_gpp_criteria_en.htm

41. European Commission, 2020d. Non-financial reporting. Dostupné online: https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/company-reporting-and-auditing/company-reporting/non-financial-reporting_en

42. European Interest, 2019. Fur farms break EU animal protection law. Prístup: 19. 1. 2020. Dostupné online: https://www.europeaninterest.eu/article/fur-farms-break-eu-animal-protection-law/.

43. Európska komisia, 2014. ROZHODNUTIE KOMISIE z 5. júna 2014, ktorým sa stanovujú ekologické kritériá udeľovania environmentálnej značky EÚ textilným výrobkom. Dostupné online: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:02014D0350-20170727&from=EN)

44. Európska komisia, 2017a. Revision of the EU Green Public Procurement (GPP) Criteria for Textile Products and Services. Dostupné online: https://ec.europa.eu/environment/gpp/pdf/criteria/textiles_gpp_technical_report.pdf

45. Európska komisia, 2017b. PRACOVNÝ DOKUMENT ÚTVAROV KOMISIE: Kritériá zeleného verejného obstarávania EÚ pre textilné výrobky a služby. Dostupné online: https://ec.europa.eu/environment/gpp/pdf/criteria/textiles/SK.pdf

46. Európsky parlament a Rada EÚ, 2018a. SMERNICA EURÓPSKEHO PARLAMENTU A RADY (EÚ) 2018/851 z 30. mája 2018, ktorou sa mení smernica 2008/98/ES o odpade. Dostupné online: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018L0851&from=EN

47. Európsky parlament a Rada EÚ, 2018b. SMERNICA EURÓPSKEHO PARLAMENTU A RADY (EÚ) 2018/852 z 30. mája 2018, ktorou sa mení smernica 94/62/ES o obaloch a odpadoch z obalov. Dostupné online: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018L0852&from=EN

48. Európsky parlament a Rada EÚ, 2018c. SMERNICA EURÓPSKEHO PARLAMENTU A RADY (EÚ) 2018/850 z 30. mája 2018, ktorou sa mení smernica 1999/31/ES o skládkach odpadov. Dostupné online: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018L0850&from=EN)

49. Európsky parlament a Rada EÚ, 2018d. NARIADENIE EURÓPSKEHO PARLAMENTU A RADY (EÚ) č. 1007/2011 z 27. septembra 2011 o názvoch textilných vlákien a súvisiacom označení vláknového zloženia textilných výrobkov etiketou a iným označením, ktorým sa zrušuje smernica Rady 73/44/EHS a smernice Európskeho parlamentu a Rady 96/73/ES a 2008/121/ES. Dostupné online: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:02011R1007-20130701&from=EN

50. Európsky parlament, 2018. Obehové hospodárstvo: Viac recyklácie a menej skládkovania. Prístup: 10. 1. 2020. Dostupné online: https://www.europarl.europa.eu/news/sk/headlines/priorities/obehove-hospodarstvo-a-redukcia-odpadu/20180411IPR01518/obehove-hospodarstvo-viac-recyklacie-a-menej-skladkovania).

51. Evrnu, 2020. Introducing NuCyce technology by Evrnu. Prístup: 29. 1. 2020. Dostupné online: https://www.evrnu.com/

52. Fairtrade International, 2020. About. Prístup: 18. 1. 2020. Dostupné online: https://www.fairtrade.net/about

53. Fashion (Re)search-Glami, 2019. Glami Fashion (Re)serach, 2019. Prístup: 20. 1. 2020. Dostupné online: https://www.fashion-research.sk/

54. Fashion Revolution, 2019. Fashion Transparency Index 2019. Dostupné online: https://issuu.com/fashionrevolution/docs/fashion_transparency_index_2019

55. Fashion Revolution, 2020. About. Prístup: 19. 1. 2020. Dostupné online: https://www.fashionrevolution.org/about/

56. Fur free alliance, 2020. Fur bans. Prístup: 21. 1. 2020. Dostupné online: https://www.furfreealliance.com/fur-bans/

57. Galan P., 2019. Vo Svidníku protestovali šičky za mzdy a lepšie pracovné podmienky. Prístup: 13. 1. 2020. Dostupné online: https://plus7dni.pluska.sk/domov/nahnevane-sicky-svidnika-nech-talian-zbali-taha-odkial-prisiel

58. Glami.sk, 2020. Emailová komunikácia.

59. Global Fashion Agenda & The Boston Consulting Group, 2017. The Pulse of the Fashion Industry. Dostupné online: https://globalfashionagenda.com/wp-content/uploads/2017/05/Pulse-of-the-Fashion-Industry_2017.pdf

60. Good On You, 2020. Prístup: 17. 1. 2020. Dostupné online: https://goodonyou.eco/

61. Grace Annapoorani S., 2017. Social Sustainability in Textile Industry. In: Muthu S. (eds) Sustainability in the Textile Industry. Textile Science and Clothing Technology. Springer, Singapore. Dostupné na: https://doi.org/10.1007/978-981-10-2639-3_4

62. H&M, 2018. The H&M Group – Sustainability Report 2018. Dostupné online: https://about.hm.com/content/dam/hmgroup/groupsite/documents/masterlanguage/CSR/reports/2018_Sustainability_report/HM_Group_SustainabilityReport_2018_%20FullReport.pdf

63. Halegua A., 2007. The Debate Over Raising Chinese Labor Standards Goes International. Prístup: 30. 1. 2020. Dostupné online: https://harvardlpr.com/online-articles/the-debate-over-raising-chinese-labor-standards-goes-international/

64. Higg MSI, 2020. SAC Base Materials tool. Prístup: 27. 1. 2020. Dostupné online: https://msi.higg.org/sac-materials/1/textiles

65. Hoveba, 2020. Výroba. Prístup: 25. 1. 2020. Dostupné online: http://www.hoveba.sk/vyroba.html

66. INCIEN, 2018. Textilný odpad ako zdroj pre stavebníctvo. Prístup: 20. 1. 2020. Dostupné online: https://www.incien.sk/textilny-odpad-zdroj-stavebnictvo/

67. INCIEN, JRK Slovensko, Priatelia zeme SPZ, 2020. Súkromné dáta z fyzických analýz ZKO

68. Joint Research Center, 2006. Environmental Impact of Products (EIPRO) Analysis of the life cycle environmental impacts related to the final consumption of the EU-25. Dostupné online: https://ec.europa.eu/environment/ipp/pdf/eipro_report.pdf

69. Joint Research Center, 2014. Environmental Improvement Potential of textiles. Joint Research Centre Scientific and Policy Reports, European Commission. Dostupné online: https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/bitstream/JRC85895/impro%20textiles_final%20report%20edited_pubsy%20web.pdf

70. Korytárová K., 2019. Spájať svoje meno s kožušinou sa stalo hanbou. 10 módnych značiek, ktoré ju prestali používať. Prístup: 22. 1. 2020. Dostupné online: https://noizz.aktuality.sk/fashion/modne-znacky-ktore-nepouzivaju-kozusinu/vq58grx

71. Koszewska M., 2018. Circular Economy – Challenges for the textile and clothing industry. Dostupné online: https://content.sciendo.com/view/journals/aut/18/4/article-p337.xml?tab_body=pdf

72. Ladomerský J., Veverka M., 2005. Analýza voľne pohodených odpadov v prostredí Slovenskej republiky, KEITU vo Zvolene. Dostupné online: http://www.cepta.sk/documents/Zalohovanie/Analyza%20litteringu%20v%20SR%202005-vysledna%20sprava.pdf

73. Lang. Ch., Armstrong, C. M. Liu, Ch., 2016. Creativity and sustainable apparel retail models: does consumers' tendency for creative choice counter-conformity matter in sustainability? DOI: 10.1186/s40691-016-0076-7

74. Legéň M., 2019. Matadorov drží výroba pre zahraničné módne značky. Prístup: 13. 1. 2020. Dostupné online: https://www.etrend.sk/trend-archiv/rok-2019/cislo-27/matadorov-drzi-vyroba-pre-zahranicne-modne-znacky.html

75. Lenzo P., Traverso M., Salomone R., Lopollo G., 2017. Social Life Cycle Assessment in the Textile Sector: An Italian Case Study. Dostupné online: https://www.mdpi.com/2071-1050/9/11/2092)

76. Lovely.sk, 2018. Prístup: 25. 1. 2020. Dostupné online: https://www.lovely.sk/co-je-to-kapsulovy-satnik-a-ako-na-to--30711

77. Lu J. L., 2008: Occupational hazards and illnesses of filipino women workers in export processing zones). Dostupné online: https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/10803548.2008.11076771

78. Lull, 2020. „FAST FASHION" VS. „SLOW FASHION". Prístup: 27. 1. 2020. Dostupné online: https://www.lull.sk/blog/fast-fashion-vs-slow-fashion/

79. LYKOTEX, 2020. Úvod. Prístup: 29. 1. 2020. Dostupné online: http://www.lykotex.sk/index.php/sk/

80. M&S, 2020. PLAN A SHWOPPING. Prístup: 23. 1. 2020. Dostupné online: https://www.marksandspencer.com/c/plan-a-shwopping

81. M. Smrek, 2019. Parlament schválil zákaz kožušinového chovu. Prístup: 21. 1. 2020. Dostupné online: https://humannypokrok.sk/parlament-schvalil-zakaz-kozusinoveho-chovu/

82. Moňok B., 2009. Predchádzanie vzniku čiernych skládok. Dostupné online: https://archiv.vlada.gov.sk/eeagrants/data/att/25919_subor.pdf)

83. Mukherjee S., 2015. Environmental and Social Impact of Fashion: Towards an Eco-friendly, Ethical Fashion. Dostupné online: http://www.ijims.com/uploads/b71b53a1a196ea5f111a155.pdf

84. MŽP SR, 2010. Príloha 3 k POH SR 2011 – 2015. Vyhodnotenie POH SR 2005 – 2010. Dostupné online: https://www.minzp.sk/files/oblasti/odpady-a-obaly/poh/poh2011-2015/priloha_03.pdf

85. MŽP SR, 2013. Program predchádzania vzniku odpadu SR na roky 2014 – 2018. Dostupné online: https://www.minzp.sk/files/sekcia-enviromentalneho-hodnotenia-riadenia/odpady-a-obaly/registre-a-zoznamy/ppvo-vlastnymaterial.pdf

86. MŽP SR, 2015. POH SR 2016 – 2020. Dostupné online: https://www.minzp.sk/files/sekcia-enviromentalneho-hodnotenia-riadenia/odpady-a-obaly/registre-a-zoznamy/poh-sr-2016-2020_vestnik.pdf)

87. MŽP SR, 2018. Program predchádzania vzniku odpadu SR na roky 2019 – 2025. Dostupné online: https://www.minzp.sk/files/sekcia-enviromentalneho-hodnotenia-riadenia/odpady-a-obaly/registre-a-zoznamy/ppvo-sr-19-25.pdf

88. MŽP SR, 2020. Emailová komunikácia z 31. 1. 2020. Údaje poskytnuté z Regionálneho informačného systému.

89. MŽP SR, SAŽP, 2019. Spáva o stave životného prostredia SR v roku 2018. Dostupné online: https://www.enviroportal.sk/uploads/report/9341.pdf

90. Nitratex, 2020. O firme. Prístup: 29. 1. 2020. Dostupné online: http://www.nitratex.sk/ofirme.htm

91. OECD, 2019. Policy Coherence for Sustainable Development 2019: Empowering people and Ensuring Inclusiveness and Equality, OECD Publishing, Paris. Dostupné online: https://read.oecd-ilibrary.org/development/policy-coherence-for-sustainable-development-2019_a90f851f-en#page1

92. Odkladal M., 2014. Textilný priemysel je v troskách! Ľudia v ňom pracujú ako otroci. Prístup: 13. 1. 2020. Dostupné online: https://www.aktuality.sk/clanok/256777/textilny-priemysel-je-v-troskach-ludia-v-nom-pracuju-ako-otroci/

93. Padmini D. S.; Venmathi A., 2012: UNSAFE WORK ENVIRONMENT IN GARMENT INDUSTRIES, TIRUPUR, INDIA. Dostupné online: http://www.jerad.org/ppapers/dnload.php?vl=7&is=1A&st=569

94. Palm D., Elander M., Watson D., (2014). Towards a Nordic textile strategy: Collection, sorting, reuse and recycling. Dostupné online: https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:720964/FULLTEXT01.pdf

95. People Tree, 2020. About us. Prístup: 19. 1. 2020. Dostupné online: https://www.peopletree.co.uk/about-us

96. PETA, 2020a. Animals used for clothing. Prístup: 21. 1. 2020. Dostupné online: https://www.peta.org/issues/animals-used-for-clothing/

97. PETA, 2020b. Leather: Animals abused and killed for their skins. Prístup: 21. 1. 2020. Dostupné online: https://www.peta.org/issues/animals-used-for-clothing/animals-used-clothing-factsheets/leather-animals-abused-killed-skins/

98. Píhová D., Thomas D., 2019. Ozajstnú cenu lacného oblečenia za nás platia iní. Sme tesne pred kolapsom, vraví módna návrhárka. Prístup: 9. 1. 2020. Dostupné online: https://dennikn.sk/1686163/ozajstnu-cenu-lacneho-oblecenia-za-nas-platia-ini-sme-tesne-pred-kolapsom-vravi-modna-novinarka/

99. Plannthin D. K., 2016. Animal Ethics and Welfare in the Fashion and Lifestyle Industries. Dostupné online: http://adrude.dk/wp-content/uploads/2012/12/Animal-Ethics-and-Welfare-in-the-Fashion-and-Lifestyle-Industries-Green-Fashion-2016.pdf

100. Platy.sk, 2020a. Platy na pozíciách. Prístup: 31. 1. 2020. Dostupné online: https://www.platy.sk/platy

101. Platy.sk, 2020b. Textilný, kožiarsky a odevný priemysel. Prístup: 31. 1. 2020. Dostupné online: https://www.platy.sk/platy/textilny-koziarsky-a-odevny-priemysel

102. Poulton L., Panetta F., Burke J., Levene D., 2014. The shirt on your back. Guradian. Dostupné online: https://www.theguardian.com/world/ng-interactive/2014/apr/bangladesh-shirt-on-your-back)

103. Rada Európskej únie, 1998. Smernica rady 98/58/EC z 20. júla 1998 o ochrane zvierat chovaných na hospodárske účely. Dostupné online: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:31998L0058&from=EN.

104. ReBlend, 2020. What we do. Prístup: 30. 1. 2020. Dostupné online: https://www.reblend.nl/our-services/

105. Recover, 2020. A circular system. Prístup: 30. 1. 2020. Dostupné online: https://www.recovertex.com/system/

106. Respect for animals, 2020. How many animals have to die for a fur coat? Prístup: 21. 1. 2020. Dostupné online: http://www.respectforanimals.org/how-many-animals-have-to-die-for-a-fur-coat/

107. Re.Verso, 2020. What is Re.Verso™. Prístup 15. 4. 2020. Dostupné online: http://www.re-verso.com/en/info/il-progetto

108. Reverse Resources, 2017. The Undiscovered Business Potential of Production Leftovers within Global Fashion Supply Chains: Creating a Digitally Enhanced Circular Economy. Dostupné online: https://reverseresources.net/about/white-paper

109. Schabjuk T., 2020. Čo sa mení v zákone o odpadoch od roku 2020. https://www.odpadovyhospodar.sk/co-sa-meni-v-zakon-o-odpadoch-od-roku-2020/

110. Shas N., 2016. Exposed: Farms in China Still Live-Plucking Geese. Prístup: 21. 1. 2020. Dostupné online: https://www.petaasia.com/news/exposed-farms-china-still-live-plucking-geese/.

111. Shift, 2020. UN Guiding Principles on Business and Human Rights. Dostupné online: https://www.shiftproject.org/un-guiding-principles/

112. Solidarity Center, 2020. What we do. Prístup: 13. 1. 2020. Dostupné online: https://www.solidaritycenter.org/what-we-do/

113. Stered, 2020. Objav svet STREDu. Prístup 24. 1. 2020, Dostupné online: http://www.stered.sk/

114. Supply Chain Dive, 2020. Learning from Adidas's Speedfactory Blunder. Dostupné online: https://www.supplychaindive.com/news/adidas-speedfactory-blunder-distributed-operations/571678/

115. Sungur S., Gülmez F., 2015. Determination of Metal Contents of Various Fibers Used in Textile Industry by MP-AES. Dostupné online: https://www.hindawi.com/journals/jspec/2015/640271/

116. Sustainable Apparel Coalition, 2020. The Higg Index. Prístup: 15. 1. 2020. Dostupné online: https://apparelcoalition.org/the-higg-index/

117. Swedish Chemical Agency, 2013. Hazardous chemicals in textiles – report of a government assignment. Dostupné online: https://www.kemi.se/global/rapporter/2013/rapport-3-13-textiles.pdf

118. Szalai P., 2019. Budeme za ťažšie recyklovateľné výrobky platiť viac? Nový zákon robí prvý krok. Prístup: 16. 1. 2020. Dostupné online: https://euractiv.sk/section/obehova-ekonomika/news/budeme-za-tazsie-recyklovatelne-vyrobky-platit-viac-novy-zakon-robi-prvy-krok/

119. Šajn N., 2019. Environmental impact of the textile and clothing industry What consumers need to know. Dostupné online: http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2019/633143/EPRS_BRI(2019)633143_EN.pdf

120. Textile Exchange, 2020. Who we are. Prístup: 26. 1. 2020. Dostupné online: https://textileexchange.org/about-us/

121. The True Cost, 2015 (dokumentárny film). Réžia Andrew Morgan

122. Thomas D., 2019. Fashionopolis: The Price of Fast Fashion and the Future of Clothes.

123. Tvardzík J., Boudová K., 2015. Módna aktivistka: Dojíma ma, čo dokážeme spraviť pre superlacné tričko. Prístup: 12. 1. 2020. Dostupné online: https://www.etrend.sk/ekonomika/modna-aktivistka-dojima-ma-co-dokazeme-spravit-pre-superlacne-tricko.html

124. United Nations Industrial Development Organization Vienna, 2010. Future trends in the world leather and leather products industry and trade. Dostupné online: http://leatherpanel.org/sites/default/files/publications-attachments/future_trends_in_the_world_leather_and_leather_products_industry_and_trade.pdf

125. Van den Berg M. R., Bakker C. A., 2015. A product design framework for a circular economy. Dostupné online: https://www.plateconference.org/product-design-framework-circular-economy/

126. Villalobos, 2011. Down with live-plucked down. Veterinary Practice News. Dostupné online: https://www.veterinarypracticenews.com/down-with-live-plucked-down/

127. Washington Post, 2020. Nike to review supply chains in China after reports Uighurs forced to make shoes. Dostupné online: https://www.washingtonpost.com/world/asia_pacific/nike-to-review-supply-chains-in-china-after-reports-uighurs-forced-to-make-shoes/2020/03/11/6137df9e-6380-11ea-912d-d98032ec8e25_story.html

128. World Bank Group, 2016. High and dry: climate change, water, and the economy. Dostupné online: https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/23665

129. World Fair Trade Organisation, 2020. About us. Prístup: 18. 1. 2020. Dostupné online: https://wfto.com/who-we-are

130. Worn Again, 2020. The Solution. Prístup. 30. 1. 2020. Dostupné online: http://wornagain.co.uk/

9. ZOZNAM OBRÁZKOV A TABULIEK

Obrázok 1	Kopa nechceného oblečenia.	8
Obrázok 2	Porovnanie celkového environmentálneho dosahu látky z polyesteru a z hodvábu.	11
Obrázok 3	Celkový vplyv firmy H&M v rámci ich hodnotového reťazca.	12
Obrázok 4	Kolaps Rana Plaza.	15
Obrázok 5	Graf minimálnych miezd v odevnom dodávateľskom reťazci vo vybraných krajinách.	18
Obrázok 6	Ľudia na proteste v rámci 1. výročia zrútenia Rana Plaza.	20
Obrázok 7	Šitie oblečenia.	21
Obrázok 8	Hrubý mesačný plat v textilnom, kožiarskom a odevnom priemysle v SR.	22
Obrázok 9	Rozmedzie platov v textilnom a odevnom priemysle na Slovensku.	22
Obrázok 10	Zvieratá z kožušinových fariem.	23
Obrázok 11	Mapa zákazov kožušinových fariem a obchodovania s kožušinou.	25
Obrázok 12	Modulárne šaty od značky Suite 13.	29
Obrázok 13	Hierarchia prístupu k oblečeniu.	31
Obrázok 14	Výsledok prieskumu o udržateľnom nakupovaní slovenských spotrebiteľov.	33
Obrázok 15	Upcyklovaný ruksak od slovenskej firmy WakiVaky.	34
Obrázok 16	Sklad pre vyzbierané oblečenie organizácie Ekocharita.	35
Obrázok 17	Šička vo fabrike v Bangladéši.	38
Obrázok 18	Logá certifikačných schém Fairtrade a World Fair Trade Organisation.	41
Obrázok 19	Aplikácia Good On You pre etickú módu.	42
Obrázok 20	Kampaň Kto vyrobil moje oblečenie?	44
Obrázok 21	Líška v kanadskej prírode.	45
Obrázok 22	Certifikát PETA pre vegánske produkty.	46
Obrázok 23	Kontajner Humana na zber oblečenia a obuvi.	53
Obrázok 24	Celkové nakladanie s evidovanými odpadmi z textilu v SR 2005 – 2009.	59

Tabuľka 1	Katalóg odpadov v SR – kódy týkajúce sa textilného odpadu.	57
Tabuľka 2	Vyčlenené kategórie odpadov súvisiace s textilom.	58
Tabuľka 3	Nakladanie s evidovanými odpadmi z textilu v SR v rokoch 2005 – 2009.	58
Tabuľka 4	Celkové nakladanie s evidovanými odpadmi z textilu v SR 2010 – 2018.	60
Tabuľka 5	Textilný odpad v tonách za rok – všetky NACE aktivity a domácnosti.	61
Tabuľka 6	Textilný odpad v kg na osobu za rok – všetky NACE aktivity a domácnosti.	61
Tabuľka 7	Triedený evidovaný komunálny odpad (KO) z textilu v SR a celkové množstvo triedeného KO.	62

10. ODPORÚČANÁ LITERATÚRA

Komplexnejší obraz o problémoch a riešeniach v rámci textilného a odevného priemyslu poskytujú nasledujúce publikácie:

- **A NEW TEXTILES ECONOMY: Redesigning fashion's future** (Ellen MacArthur Foundation, 2017). https://www.ellenmacarthurfoundation.org/publications
- **THE PULSE OF THE FASHION INDUSTRY** (Global Fashion Agenda & The Boston Consulting Group, 2017). https://globalfashionagenda.com/wp-content/uploads/2017/05/Pulse-of-the-Fashion-Industry_2017.pdf
- **FASHIONOPOLIS: The Price of Fast Fashion and the Future of Clothes** (Dana Thomas, 2019)

TEXTILNÝ A ODEVNÝ PRIEMYSEL

Problémy a riešenia

Autorky:
Martina Ľuptáková, MSc (INCIEN)
Mgr. Ivana Maleš (INCIEN)
Ing. Petra Csefalvayová (INCIEN)

Recenzenti a recenzentky:
Ing. Jakub Šimek
Mgr. art. Soňa Vidiečanová (Créeme)
Mgr. Oľga Trcková (MŽP SR)
Ing. Miroslava Masničáková (MŽP SR)

Editorka: Ivana Uličná, MSc

Jazyková korektúra:
Mgr. Zuzana Schaleková

Grafická úprava:
Michal Šandrej

Vydavateľ:
Platforma rozvojových organizácií – Ambrela
v spolupráci s Inštitútom cirkulárnej ekonomiky

BRATISLAVA 2020

ISBN 978-80-973650-1-1

Táto publikácia je súčasťou projektu *Coherent Europe for Sustainable Development* podporeného z prostriedkov EuropeAid a *Koherentná Európa pre trvalo udržateľný rozvoj: Podpora politík, ktoré prinesú zmenu* podporeného z prostriedkov SlovakAid. Publikácia vznikla aj vďaka podpore Stáleho zastúpenia SR pri EÚ vďaka výťažku z iniciatívy *Šaty robia človeka – charitatívny SWAP.*

Všetky práva vyhradené.

Ambrela

INŠTITÚT CIRKULÁRNEJ EKONOMIKY

SlovakAid
GOOD IDEA SLOVAKIA

EUROPEAID

TEXTILNÝ A ODEVNÝ PRIEMYSEL

Problémy a riešenia

Táto publikácia ponúka ucelený prehľad o súčasných problémoch a potenciálnych riešeniach v oblasti textilného a odevného priemyslu v Európe, v krajinách globálneho Juhu a na Slovensku. Informuje o vplyve tohto priemyslu na životné prostredie, životy ľudí a zvierat. Sumarizuje vízie, stratégie, opatrenia a príklady dobrej praxe od tvorcov politík, firiem a spotrebiteľov. Bližšie približuje politiky a strategické dokumenty Európskej únie a aktuálnu politiku Slovenska v tejto oblasti.

ISBN 978-80-973650-1-1